

DALARNAS REGIONALA KULTUR- OCH BILDNINGSPLAN 2023-2026

Remissversion 2022-05-18
Diarienummer 2022/34

Innehållsförteckning

Förord	1
Introduktion	2
Det strategiska ramverket	3
Övergripande utvecklingsområden	7
Stärka kreativa och kulturella näringar	7
Stärka kulturens och bildningens bidrag till en hälsofrämjande utveckling	7
Vidareutveckla digitaliseringens möjligheter inom kultur- och bildningsområdet	8
Fördjupa samarbetet med högre utbildning och forskning	8
Stärka arrangörsledet och öka tillgången av tillgängliga scener och arenor	8
Synliggöra det immateriella kulturarvet med rötter i Dalarna	8
Utveckla interregional samverkan	9
Breddat deltagande	10
Samverkan med kommunerna	13
Professionella kulturskapare	15
Civilsamhället	17
Verksamhetsområden	18
Bibliotek, läsning och litteratur	18
Teater	21
Dans	23
Musik	24
Bild och form	26
Film och rörlig bild	29
Spelkultur	31
Enskilda arkiv	33
Museer och kulturmiljö	35
Hantverk och hemslöjd	38
Bildning	40

Förord

Politikens förord kommer senare.

Regionstyrelsens ordförande

Kultur- och bildningsnämndens ordförande

Introduktion

Förvaltningens introduktion kommer senare.

Det strategiska ramverket

Region Dalarnas vision för kultur och bildning är:

Kulturen i Dalarna lyfter Sverige och kulturen i världen lyfter Dalarna.

Region Dalarna har det regionala uppdraget inom områdena kultur och bildning. De strategiska ramarna för den regionala kulturpolitiken består av *Dalastrategin 2030* och *Regionplan 2022-2024* samt de nationella kulturpolitiska målen och Riksdagens mål för folkbildningspolitiken.

Regionala mål och strategier

Region Dalarnas kultur- och bildningsplan utgör styrdokument för att uppnå målen i Regionplan 2022-2024 med visionen "Vi mår bra – i hela Dalarna. De övergripande målen för Kultur och bildning är att "Kulturen vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft som även tar vara på det kulturella arvet. Kultur och bildning ska vara tillgänglig i hela länet och bidra till demokratisk utveckling".

Dalastrategin 2030 – Tillsammans för ett hållbart Dalarna, har som gemensam bas att samhandla mot 2030 och ett hållbart Dalarna med utvecklingskraft i alla delar av länet. För att nå målet finns tre målområden som kopplar an till de olika dimensionerna av hållbarhet – miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet:

- Ett klimatsmart Dalarna
- Ett konkurrenskraftigt Dalarna
- Ett sammanhållet Dalarna

Dessa målområden är nära sammanlänkande med varandra och insatser inom ett område kan ofta bidra till målpuppfyllelse även inom andra områden.

Nationella mål och strategier för kultur och folkbildning

I 1974 års regeringsform står att "den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten." Ramarna för denna kulturella välfärd uttrycks i de nationella kulturpolitiska målen, som beslutades av riksdagen 2009. Målen ska styra den statliga kulturpolitiken, men även kunna vara vägledande för kommuner och regioner. De nationella kulturpolitiska målen uttrycker att "kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling"

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

Riksdagens mål för folkbildningspolitiken är att "folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället".

Syftena med statens bidrag till folkbildningen är att:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin,
- bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald av människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen (genom till exempel politiskt, fackligt, kulturellt eller annat ideellt arbete),
- bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället och
- bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet.

Kultur- och bildningsplanen förhåller sig även till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar, barnrättslagen, minoritetslagen, musei-, arkiv- och bibliotekslagarna samt de nationella målen för kulturmiljöarbete, bibliotek, läsfrämjande, film samt arkitektur, formgivning och design.

Aktörer som omfattas av kultur- och bildningsplanen

Region Dalarna, genom kultur- och bildningsförvaltningen, är ansvarig för att ta fram och följa upp kultur- och bildningsplanen. Planen är framtagen i samverkan med Dalarnas femton kommuner och i dialog med professionella kulturskapare och civilsamhället. De bildnings- och kulturverksamheter som särskilt berörs av kultur- och bildningsplanen är följande:

Bildningen

1. de regiondrivna folkhögskolorna Malung, Mora och Fornby samt Musikkonservatoriet i Falun
2. de rörelsedrivna folkhögskolorna Leksand, Sjövik, Brunnsvik och Västanvik,
3. studieförbund samt
4. annan berörd regionverksamhet som exempelvis arkiv, museum och bibliotek.

När det i planen står folkbildningen syftar det på folkhögskolor och studieförbund.

Kulturen

De kulturverksamheter som omfattas av planen och som ingår i samverkansmodellen är:

5. Region Dalarnas interna verksamheter: Bild och Form Dalarna och Länsbibliotek Dalarna,
6. det regionägda bolaget Film i Dalarna AB,
7. stiftelser med Region Dalarna som stiftare: Dalateatern, Musik i Dalarna och Dalarnas museum (delat med Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund),
8. Arkivcentrum Dalarna, Dalarnas folkrörelsearkiv, Avesta Art, Dalarnas hemslöjdsförbund och Folkmusikens hus, Vattnäs Konsertlada samt Dala Floda operafest, vilka alla får stöd från Region Dalarna.

I den löpande texten benämns dessa aktörer ibland som länskultur eller länskulturinstitutioner, och delas ibland upp på interna verksamheter, uppräknade i punkt 5, och de externa, uppräknade i punkt 6, 7 och 8. Det kan tillkomma ytterligare verksamheter med regionala uppdrag under planperioden.

Region Dalarna och kultur- och bildningspolitikens genomförande

I genomförandet av kultur- och bildningspolitiken värnar Region Dalarna principen armlängds avstånd. Principen innebär att den politiska nivån beslutar om mål och riktlinjer samt lägger fast de ekonomiska ramarna för verksamheten. Konstnärliga och andra kvalitativa bedömningar överläts till

konstnärliga ledare, ämnesexperter och sakkunniga. Folkbildningen ska vara en fri och obunden kraft i samhällsutvecklingen.

Region Dalarna förverkligar sin kultur- och bildningspolitik i samverkan med länets kommuner, civilsamhälle och fria professionella kulturskapare och på sätt kan kulturen och bildningen nå ut till alla invånare. I detta sammanhang har regionfullmäktige, kultur- och bildningsnämnden samt kultur- och bildningsförvaltningen olika roller och ansvar.

Regionfullmäktige

Regionfullmäktige beslutar om den regionala kultur- och bildningsplanen. Regionfullmäktige beslutar och följer upp den regionala biblioteksplanen. Regionfullmäktige utser ledamöter till kultur- och bildningsnämnden, folkrörelseberedningen, stiftelse- och förenings- och bolagsstyrelser samt till tre av de fristående folkhögskolorna i länet.

Kultur- och bildningsnämnden

Kultur- och bildningsnämnden upprättar och följer upp den regionala kultur- och bildningsplanen.

Kultur- och bildningsnämnden är styrelse för tre egna folkhögskolor och en riksrekryterande spetsutbildning i musik på gymnasienivå.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för Länsbibliotek Dalarna, Bild och form samt Måendets museum i Säter (tidigare Mentalvårdsmuseet).

Kultur- och bildningsnämnden fördelar bidrag och uppdrag utifrån kultur- och bildningsplanen till externa länskulturverksamheter. Dessa uppdragsöverenskommelser delges Kultur- och bildningsnämnden och följs upp i samband med nämndens dialoger.

Kultur- och bildningsnämnden fördelar verksamhetsbidrag till länets fyra rörelseägda folkhögskolor, vissa andra kulturverksamheter med regionala uppdrag samt till ideella organisationer, funktionshindersorganisationer, politiska ungdomsförbund och studieförbund på regional nivå. Nämnden fördelar även projektutvecklingsstöd, som kan sökas av föreningsliv och studieförbund, samt utvecklingsmedel, som kan medfinansiera projekt som söks av de egna verksamheterna. Vid bidragsfördelning finns riktlinjer för att tillämpa ett jämställt och jämlikt förhållningssätt och detta följs upp årligen.

Folkrörelseberedningens uppgift är bland annat att skapa en mötesplats för samtal och dialog mellan politiker och folkrörelse/folkbildningssektorn. Syftet med den årligen återkommande dialogen med organisationerna är att öka precisionen i regionens stöd till organisationerna, att stimulera projekt, idéer och sprida erfarenheter till andra. Folkrörelseberedningens dialog utgör underlag till kultur- och bildningsnämndens beslut om verksamhetsstöd.

Kultur- och bildningsförvaltningen

Kultur- och bildningsförvaltningen bidrar till det regionala utvecklingsarbetet genom:

- att upprätta och följa upp kultur- och bildningsplanen i dialog med Statens kulturråd och i samverkan med länets kommuner,
- att leda utvecklingsprocesser i syfte att utveckla verksamhetsområden, sektorsövergripande arbete eller samarbeten mellan offentliga, privata och civila aktörer,
- att generera kunskap genom kartläggningar, studier eller nydanande projekt inom angelägna områden,
- att sprida kunskap och regionalisera fungerande modeller och

- att påverka olika nivåer och aktörer som exempelvis kommuner, myndigheter och EU. Det kan vara särskilt viktigt att påvisa kulturens och folkbildningens bidrag till samhällsnyttan och andra politikområden.

Region Dalarnas uppföljning av kultur- och bildningspolitiken

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att årligen följa upp prioriteringarna i kultur- och bildningsplanen, hur de statliga medlen används samt hur de nationella kulturpolitiska målen och de horisontella perspektiven uppnås. Verksamheter inom länskulturen, som omfattas av samverkansmodellen, rapporterar kvantitativa och kvalitativa underlag till Statens kulturråd. Den årliga uppföljning av kultursamverkansmodellen som Kulturrådet sammanställer, utgör ett viktigt underlag för både Kultur- och bildningsnämnden, regionens samverkans- och dialogparter och för att följa upp kulturlivet i Dalarna och jämföra dess utveckling över tid med övriga riket.

Kultur- och bildningsförvaltningen följer årligen upp de uppdrag och överenskommelser som utgått till verksamheter inom kultur och bildning.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att årligen följa upp och kvalitativt redovisa folkhögskolornas verksamhet till Folkbildningsrådet.

Kultur- och bildningsnämnden ansvarar för att följa upp att Musikkonservatoriet Falun har den kvalitet och de resurser som krävs för att uppfylla nationella mål och genomföra utbildningen enligt de krav som ställs i skollagstiftningen.

Kultur- och bildningsnämnden ska hålla sig underrättad om verksamheten i stiftelserna Dalateatern, Dalarnas museum, Musik i Dalarna och Film i Dalarna AB samt följa verksamheten i de stiftelser inom sitt område där regionfullmäktige utser representant i styrelsen.

Samverkan mellan länskultur och dalakommunerna följs upp genom två årliga regionala kulturdialoger.

Studieförbunden kallas minst vartannat år till dialog med Kultur- och bildningsnämnden. De ideella idéburna organisationerna som får årliga bidrag från Kultur- och bildningsnämnden träffar regelbundet Folkrörelseberedningen för dialog. Dalarnas Bildningsförbund är paraplyorganisationen för folkbildningens aktörer och kallas till dialog med Folkrörelseberedningen och Kultur- och bildningsnämnden om regionala, folkbildningsövergripande frågor.

Övergripande utvecklingsområden

Region Dalarna har prioriterat sex övergripande utvecklingsområden för åren 2023-26 som antingen omfattar hela kultur- och bildningsområdet eller flera verksamhetsområden.

Region Dalarna vill:

- stärka kreativa och kulturella näringar,
- stärka kulturens och bildningens bidrag till en hälsofrämjande utveckling,
- främja digital delaktighet,
- bevara, utveckla och använda Dalarnas immateriella kulturarv,
- utveckla interregional samverkan och
- bidra till hållbar utveckling.

Kreativa och kulturella näringar

I Dalarna står Kreativa och kulturella näringar, KKN, inklusive besöksnäringen, för närmare åtta procent av sysselsättningen. Kunskapen om den kreativa sektorns betydelse har ökat. KKN lyfts fram både nationellt och inom EU som en motor för innovation, entreprenörskap och samhällsutveckling, vilket är något som också tydligt syns i Dalarna. Många professionella kulturskapare driver sin verksamhet via företag, ofta som enskilda firmor och mer än vart tionde företag i Sverige återfinns inom KKN-sektorn. Fria kulturskapare med sitt professionella utövande är en grundförutsättning för att utveckla KKN.

Region Dalarna vill öka kunskapen om och stimulera insatser för företagande inom KKN, ett företagande som ser mycket olika ut, från branscher som design och arkitektur, till bildkonst, rörlig bild, musik, hemslöjd och poesi. Sektorn kan bidra till miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet. Region Dalarnas insatser för att stödja KKN har utvecklats starkt under de senaste åren. Dalapop som är ett resurs- och produktionscentrum för populärmusik från Dalarna startade som projekt och är sedan 2021 en permanent verksamhet inom Musik i Dalarna. I januari 2022 har Dalarnas resurscentrum för film ombildats till ett aktiebolag och resurser har tillförts för att investera i och möjliggöra fler filminspelningar i länet. Regionen vill främja framväxten av fler så kallade "Kreativa hus", lokaler för produktion och med arbetsplatser för aktörer inom KKN. Som exempel kan nämnas Sätergläntan i Leksand och "KKN-kontoret" i Borlänge.

Även föreningslivets bidrag till KKN är omfattande. Många kultur- och idrottsevenemang drivs av föreningar och är viktiga såväl för besöksnäringen som för samhällsekonomin.

På Region Dalarnas uppdrag har Kultur och bildningsnämnden låtit ta fram en strategi för Kreativa och kulturella näringar "Forma Framtiden - Region Dalarnas Strategi för Kulturella och Kreativa Näringar i Dalarna 2022-2027". Nationellt har också en strategi arbetats fram under 2022, ett arbete där Region Dalarna tagit aktiv part och vars resultat kommer att beaktas i det regionala arbetet.

Hälsofrämjande utveckling

Forskning visar på en tydlig koppling mellan utbildning, bildning, kultur och god hälsa. Region Dalarna vill därför bidra till en ökad kunskap om sambandet mellan kultur och hälsa och därigenom till stärkt demokrati, folkhälsa och ökad gemenskap.

Insatser inom kultur och hälsa sker idag i samarbete mellan hälso- och sjukvård, omsorg, folkhälsa och kultur. Utgångspunkten är en helhetssyn på människan där kulturen ses som ett komplement till den medicinska vården. Region Dalarna vill utveckla ett systematiskt arbete med Kultur och hälsa, så som görs i många andra regioner och där kulturen är en integrerad del av det hälsofrämjande arbetet. För att kunna ta del av det senaste inom forskningen och för att dela erfarenheter med andra regioner ingår Region Dalarna i det nationella nätverket för Kultur och hälsa.

Folkhälsan stärks genom aktivt deltagande och genom att ta del av andras skapande i kultur- och föreningslivet. Region Dalarna vill synliggöra kulturens och bildningens bidrag till en hälsofrämjande utveckling. Inom området social hållbarhet, ett av Region Dalarnas huvudspår i den regionala utvecklingsstrategin 2030, är det tydligt att insatser inom kultur och bildning är verkningsfulla för att nå ökad demokrati och samhällsdeltagande; som exempel kan nämnas det i Region Dalarna framtagna rehabiliteringsprogrammet Kre-hälsa som stärker grupp och individ genom kreativitet och kultur. Region Dalarna vill etablera de dokumenterade friskfaktorer som kultur och bildning utgör som ett särskilt insatsområde.

Digital delaktighet

Pandemiåren 2020-22 har inneburit stora utmaningar och omställningsbehov i fråga om digital kommunikation. Från en vecka till nästa, tvingades skolorna ställa om till distansundervisning. Den publika kulturen stängdes över en natt och kulturverksamheter fick ställa om för att i stället möta sin publik digitalt. Det positiva som dessa år fört med sig, är en accelererad digital mognad, och stora digitala kliv har tagits i spåren av Coronapandemin. Professionell kultur har blivit mer tillgänglig i takt med att den digitala tekniken blivit mer användarvänlig och av högre kvalitet.

I ett glesbefolkat län som Dalarna har utbyggnaden av bredband länge varit den högst prioriterade frågan. Detta är angeläget men regionen ser även andra trängande behov när det gäller digitalisering. Det finns fortfarande en stor ojämlikhet i invånarnas möjligheter att använda sig av samhällets digitala verktyg. Bibliotek, studieförbund och folkhögskolor har lång erfarenhet av att arbeta med digital delaktighet. Ett uppmärksammat exempel är Mora folkhögskolas kurs *Anpassad IT i vardagen*, som riktar sig till personer med funktionsvariationer. Digitaliseringen är ett verktyg som stärker demokratin och minskar klyftan mellan stad och landsbygd, där kultur och bildning når ut till fler och där användare, oavsett generation, språkkunskap och funktionsvariation, kan använda tekniken för sina behov. Region Dalarna vill i nära samverkan med folkbildningen och biblioteken främja den digitala delaktigheten. Föreningslivet i Dalarna har i olika omfattning kunnat dra nytta av digitaliseringens möjligheter. Inom stora folkrörelser kan föreningar ta del av nationella digitala satsningar medan mindre förbund och föreningar tvingas förlita sig på de egna medlemmarnas kompetens.

Dalarnas immateriella kulturarv

Med immateriellt kulturarv menas en kunskapstradition som överförs mellan generationer. Slöjd, hantverk och konsthantverk samt folkmusik och folkdans är framträdande områden, där flera aktörer bidrar till dess utveckling. Exempel på immateriellt kulturarv i Dalarna är till exempel fäbodbruk, hantverkstekniker samt folklig musik och dans. I Dalarna finns det inom det immateriella kulturarvet bland annat traditionsbärare, utövare, bevarare och utbildare. Mångfalden av aktörer är en styrka som länet ska vara rädd om. Region Dalarna har bildat ett råd för arbetet med immateriellt kulturarv där representanter från Dalarnas hemslöjdsförbund, Folkmusikens Hus, Dalarnas

Spelmansförbund, Dalarnas Museum, Folkdansringen och Dalarnas Spelmansförbund ingår. Tillsammans har de som mål att verka för att Dalarnas immateriella kulturarv bevaras, utvecklas och används.

Region Dalarna arbetar aktivt med att samordna det immateriella kulturarvets aktörer. Genom att synliggöra och tillgängliggöra Dalarnas immateriella kulturarv ges fler människor redskap att förstå sin historia och möjlighet till förändring och utveckling och unika kunskaper kan föras vidare till nästa generation.

Interregional samverkan

Att samordna sig i större samarbeten över regiongränserna ökar förmågan då resurser och kostnader delas. Med digitala möten minskar avstånden vilket underlättar och avlastar arbetet betydligt. I Mellansverige finns inte någon formaliserad samverkan på kulturområdet, så som det har utvecklats både i norr och syd. Naturligtvis samverkas det ändå över länsgränserna, på verksamhetsnivå inom de flesta kulturområden, men inte övergripande och inte på politisk nivå. Region Dalarna ingår nu som en av tio regioner i Kultursamverkan i Mellansverige (KiM), ett regionalt chefsnätverk inom strategiska områden för en kunskapshöjande samverkan. Nätverkets målsättningar är, dels att i samverkan stärka regionerna i deras strategiska roll för regional utveckling med utgångspunkt i kulturfrågorna, dels att identifiera gemensamma frågor att samverka kring inom det kulturpolitiska området. Region Dalarna vill aktivt medverka till en utvecklad samverkan med de andra regionerna i Mellansverige.

Hållbar utveckling

Region Dalarnas Hållbarhetsprogram för 2022-25 bygger på Agenda 2030 och banar väg för en helhetssyn på hållbarhet. De 17 globala målen och Agenda 2030 syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar på de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga.

Region Dalarna vill i nära samverkan med länets aktörer bryta ned de globala målen till en regional och lokal nivå och sträva mot att de uppfylls. Kultur och Bildning har här en nyckelroll att spela. Utbildningar med hållbarhet som centralt tema har funnit länge i utbudet hos folkhögskolorna, till exempel kursen Ekologisk odling och Hållbar livsföring bedrivits i Skattungbyn sedan slutet av 70-talet. I spåren av Coronapandemin har alla fått tänka i nya banor när det gäller kommunikation och utvecklingen av digital mötesteknik har bland annat lett till ett minskat resande.

Länskulturen och folkbildningen bidrar till hållbarhetsarbete, särskilt vad gäller den sociala dimensionen. Kurser, studiecirklar, föredrag, mässor, festivaler, publikationer och rådgivning, ger människor möjlighet att på olika sätt ta del av och engagera sig i hållbarhetsfrågorna. Kultur och folkbildning kan också vara samarbetsparter och skapa mötesplatser och arenor för att förändra attityder och beteenden. Region Dalarna vill att länskultur och folkbildning ska vara förebilder i sitt arbete med hållbarhet, så väl i den interna som i den utåtriktade verksamheten. Region Dalarna ska för egen del bidra till en hållbar utveckling, genom engagerade medarbetare och ett systematiskt hållbarhetsarbete i förvaltningarna.

Breddat deltagande

Alla ska ha goda förutsättningar att delta i kulturlivet. En av länskulturens och folkbildningens främsta uppgifter blir därför att främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor.

Region Dalarna vill tillgängliggöra, sprida och utveckla kultur- och bildningsområdet i hela Dalarna. Alla invånare, oavsett om man bor i stad eller på landsbygd, ska kunna ta del av ett aktivt kulturliv och folkbildning. För att professionell scenkonst av musik, teater och dans ska kunna turnera runt i alla kommuner i länet krävs att det finns ett arrangörsled och tillgängliga scener. För att lyckas med detta krävs goda samarbeten med länets kommuner, civilsamhälle, studieförbund och folkhögskolor, turistnäring och professionella kulturskapare. Region Dalarna vill också vidareutveckla en mer uppsökande verksamhet, där det är kulturen som söker upp publiken i stället för tvärtom, i syfte att nå målgrupper som vanligtvis inte söker upp eller deltar i kulturverksamhet.

I sitt arbete med att nå ett breddat deltagande har Region Dalarna valt att prioritera insatser inom de tre målgrupperna barn och unga, äldre och nationella minoriteter samt de tre horisontella perspektiven inkludering, tillgänglighet och jämställdhet.

Prioriterade målgrupper

Barn och unga

Alla barn och unga har rätt till sina språk och uttryck för att kunna ta plats och uttrycka sig i en demokrati. Därför måste den uppväxande generationen få möta och utöva konst och kultur. Kultur ska vara en självklar del av deras vardag – oavsett bakgrund och bostadsort.

2020 blev FN's konvention om barnens rättigheter svensk lag. Barnrättslagen förtydligar att barn är rättighetsbärare och att barnets bästa ska beaktas i alla beslut som rör barn och unga. Ett stärkt barnrättsperspektiv innebär bland annat att främja alla barns och ungas likvärdiga tillgång till konst och kultur. Region Dalarna vill i samverkan med länets kommuner och länskulturen fortsätta utveckla den infrastruktur som möjliggör barns och ungas rätt till konst och kultur, bland annat genom arbetet med elevkulturombud där barn och unga har inflytande och är delaktiga i beslut.

Barn och unga är ingen homogen grupp och därför ska prioriteringarna på området präglas av en mångfald av konstnärliga uttryck och möjligheter. I samverkan med kommuner, institutioner, kulturskapare och ideella aktörer ska barns och ungas möten med kultur stärkas, både i förskolan/skolan och på fritiden. Region Dalarna vill stimulera till lärande och erfarenhetsutbyte mellan kommuner, kulturskolor och länskulturinstitutioner särskilt vad gäller kultur i skolan och Skapande skola. I dialog med barn och unga efterfrågar dessa en meningsfull fritid, med till exempel tillgängliga, kostnadsfria och öppna kreativa mötesplatser för olika typer av skapande och kultur. Region Dalarna vill samverka med lokala aktörer för att bidra till fler öppna kreativa mötesplatser för unga.

Det behövs fler insatser som riktas till unga vuxna, 19–25 år. Folkhögskolor, studieförbund och föreningsliv erbjuder möjlighet till ett livslångt lärande och utveckling. Folkhögskolorna är bland annat viktiga för att ge människor en andra chans och öka möjligheterna att få ett arbete. Genom detta öppnas dörrar för individer att påverka sin livssituation, engagera sig och delta i samhällsutvecklingen. Regionen och länskulturen ska i samverkan med kommunerna, folkbildning

och föreningsliv vara dörröppnare för barn och unga till nya kulturyttringar och möjliggöra att de blir mer delaktiga.

Äldre

Dalarna är det län i Sverige som har lägst andel invånare i arbetsför ålder i relation till övrig befolkning. En åldrande befolkning som förblir friska och kan leva med god hälsa och livskvalitet så länge som möjligt är en angelägenhet för hela samhället. Många äldre är flitiga konsumenter av kultur och folkbildning och med sina erfarenheter och kunskaper står äldre för betydande insatser inom föreningslivet. Men inom gruppen finns även de som knappt tar del av någon kultur alls på grund av sviktande hälsa, svag privatekonomi eller isolering i hemmet. Region Dalarna vill bidra till att äldre i större omfattning kan ta del av och själva vara aktiva i länets kultur- och bildningsutbud. I samverkan med länets kommuner vill Region Dalarna verka för en rik och meningsfull fritid för äldre. Äldre är ingen homogen grupp och därför ska prioriteringarna på området präglas av en mångfald av uttryck och möjligheter.

Nationella minoriteter

Region Dalarna vill aktivt erbjuda ett kulturutbud för, med och av de nationella minoriteterna samt öka medvetenhet och kunskap i majoritetssamhället om de nationella minoriteterna i Dalarna. De fem nationella minoriteterna judar, romer, urfolket samer, sverigefinnar och tornedalingar har lagstadgad rätt att behålla sin kultur och sitt språk. Region Dalarna har ett ansvar att främja och synliggöra alla fem minoriteter, men är särskilt förvaltningsområde för det samiska och finska språket. Älvdalen är förvaltningskommun för sydsamiska medan Borlänge, Ludvika och Smedjebacken är förvaltningskommuner för finska. Region Dalarna vill bidra till erfarenhetsutbyte förvaltningskommunerna emellan och med Länsstyrelsen i Dalarna och fortsatt föra en dialog och söka samarbeten med de nationella minoriteterna.

Horisontella perspektiv

Inkluderande kultur och folkbildning

Dalarna är en region som står för mångfald och tolerans. Region Dalarna ska särskilt verka för ett inkluderande kultur- och föreningsliv, en inkluderande folkbildning samt motverka diskriminering och främlingsfientlighet. Dalarnas bildningsförbunds medlemsorganisationer, länskulturen och regionens skolor är viktiga aktörer för ett sammanhållet Dalarna. Kultur och folkbildning gör det möjligt för en mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i kulturlivet och samhällsutvecklingen.

Ökad tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning

Det nationella funktionshinderspolitiska målet strävar efter att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. Detta perspektiv ska genomsyra Region Dalarnas samtliga kultur- och bildningsverksamheter. Det är hela samhällets ansvar att se till att inte människor exkluderas och att alla människors kompetens kan tas tillvara. Region Dalarna vill bidra till att öka kunskapen om funktionsrätt i verksamheterna samt förbättra möjligheten för personer med funktionsnedsättning att delta i kultur- och

bildningsverksamhet. Region Dalarna ska fortsätta ta vara på brukarorganisationernas, kulturverksamheternas, studieförbundens och folkhögskolornas kompetens i arbetet och mötet med människor med funktionsnedsättning.

Kulturrådet ställer krav på alla verksamheter med stöd inom kultursamverkansmodellen att ha åtgärdat enkelt avhjälpta hinder, ha en tillgänglig webbplats och en aktuell handlingsplan.

Bidra till ökad jämställdhet

Alla, oavsett kön, ska ha likvärdiga möjligheter till inflytande och delaktighet i kulturlivet, kulturupplevelser och eget skapande. Region Dalarna vill arbeta medvetet och aktivt för att öka jämställdheten inom kultur- och bildningsområdet samt integrera ett HBTQI+ perspektiv. Kultur och bildning har ett stort ansvar att främja, sprida och fördjupa jämställdhetsperspektivet i förhållande till publik, deltagare och kulturskapare. Region Dalarna beaktar jämställdhet i alla beslut, särskilt i bedömningen av bidrag.

Samverkan med kommunerna

Dalarna består av femton kommuner där det år 2021 bodde 287 000 invånare. Av de femton kommunerna har tretton färre än 30 000 invånare, varav tre färre än 10 000 invånare. Falun och Borlänge har tillsammans 112 000 invånare, och utgör länets logistiknav och den största arbetsmarknadsregionen i länet. Här är flera länsgemensamma funktioner lokaliserade, såsom exempelvis Högskolan Dalarna, länsstyrelsen, stora delar av länskulturen och regionsjukhuset.

I kommunerna utgör kultur och folkbildning sällan ett eget politikområde utan ingår oftast i en förvaltning tillsammans med samhällsplanering, utbildning eller fritid. På förvaltningsnivå i de mindre kommunerna hanterar ofta ett fåtal tjänstepersoner flera ansvarsområden. I de lite större kommunerna finns fler specialiserade kompetenser inom kulturområdet förutom den lagstadgade biblioteksverksamheten. Genom denna står kommunerna för den största andelen av den offentligt finansierade kulturen i Dalarna.

Kommunerna i Dalarna spelar en central roll i genomförandet av den regionala kultur- och bildningsplanen och Region Dalarna vill på samma sätt vara en medspelare i kommunernas utvecklingsplaner, särskilt inom kultur- och bildningsområdet. Sedan Dalarna inträdde i kultursamverkansmodellen år 2012 finns en växande gemensam kunskap om regionens och kommunernas olika perspektiv och en tilltagande samsyn på gemensamma utmaningar. Region Dalarna samverka med kommunerna i länet kring flera områden, varav några redovisas i det här avsnittet och andra under de olika verksamhetsområdena.

Region Dalarnas samverkan med länets kommuner sker genom överenskommelser och forumet Regional kulturdialog. Sedan den första regionala kulturplanen år 2013 har regionen erbjudit kommunerna att skriva överenskommelser, vilket alla valde att göra under planperioden 2019-2022. I dessa dokument har särskilda samverkansområden pekats ut med olika hög konkretisationsgrad. Överenskommelserna är viktiga dialogverktyg och har stimulerat samtalen dels mellan kommunerna, länskultur och folkbildning, dels inom kommunens egen organisation. Region Dalarna kommer under planperioden att erbjuda kommunerna att ingå nya överenskommelser. Region Dalarna ser som sin roll att samordna dialogen med och mellan kommunerna. Dialogerna är ett viktigt forum för såväl politiker som tjänstepersoner att löpande lära om aktörernas olika perspektiv, diskutera och identifiera möjliga samverkansytor samt följa upp hur arbetet kring prioriteringarna i planen fortlöper.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stödja utvecklandet av ett kommunalt chefsnätverk inom kulturområdet

Utöver den existerande regionala kulturdialogen har flera av länets kommuner efterfrågat ett stöd från Region Dalarna för att utveckla ett kommunalt chefsnätverk inom kulturområdet. Tillsammans med kommunerna vill Region Dalarna hitta formen för en sådan interkommunal dialog samt undersöka hur denna skulle kunna ingå i en större struktur för formaliserad samverkan mellan Region Dalarna och länets kommuner.

Utveckla samverkan med kommuner som är värdar för länskulturinstitutioner

Ett av länskulturens viktigaste uppdrag är att verka runt om i hela Dalarna. Inom museiområdet och scenkonsten bedriver emellertid länsinstitutionerna, vid sidan av detta uppdrag, en typ av verksamhet som är beroende av en fast arena - en teater, konserthall eller museum - där institutionen möter en del av sin publik/sina besökare. Sedan Dalarna kom med i Kulturrådets nationella statistik för samverkansmodellen 2013 har länet utmärkt sig genom att ha förhållandevis

låg kommunal medfinansiering av länskulturen, särskilt inom musei- och scenkonstområdet. Region Dalarna vill därför utveckla sin samverkan med värdkommunerna för respektive musei/scenkonstinstitution i syfte att gemensamt bidra till utveckling av institutioner med länskulturuppdrag.

Bidra till att utveckla hållbara livsmiljöer

I propositionen Politik för gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) tas ett helhetsgrepp om arbetet med den gestaltade livsmiljön. Helhetsgreppet innebär att arkitektur, form och design, konst och kulturmiljö ska utveckla de platser vi bor, verkar och lever i. Ambitionen är att kunna hantera de samhällsutmaningar Dalarna står inför och att tillsammans bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregat samhälle. Gestaltad livsmiljö gäller vid planering av både nybyggnation och äldre bebyggelse, platser utanför större städer, glesbygd och stadsmiljöer. Hänsyn behöver visas inför kulturarvet samtidigt som utveckling medges. Människan ska stå i centrum. För att lyckas så krävs samverkan mellan flera aktörer och ett helhetstänkande. Dalarnas kommuner arbetar med översiktlig planering till genomförande och förvaltning i sitt planarbete. Region Dalarna vill samverka med länets kommuner vid planering och utformning av miljöer vad det gäller kulturmiljö, konstnärliga gestaltningar och design.

Utreda en regional samordning av kulturskolorna

Det finns en kommunal kultur- eller musikskola i varje kommun i Dalarna. Rektorerna samverkar i ett nätverk där man efterlyst att Region Dalarna ska ta en mer aktiv roll för att bistå skolorna i deras interkommunala samverkan. Region Dalarna vill därför utreda på vilket sätt som organisationen bäst kan stödja kommunerna i att samordna och utveckla verksamheten.

Region Dalarna vill:

- stödja utvecklandet av ett kommunalt chefsnätverk inom kulturområdet,
- utveckla samverkan med kommuner som är värdar för länskulturinstitutioner,
- bidra till att utveckla hållbara livsmiljöer och
- utreda en regional samordning av kulturskolorna.

Professionella kulturskapare

Professionella kulturskapare inom alla konst- och hantverksområden bidrar till ett reflekterande samhälle och ger både barn, ungdomar och vuxna möjligheter till reflektion, upplevelser och inspiration. I ett samhälle där konst och kultur är en del av vardagen för alla, istället för ett privilegium för ett fåtal, behövs ett brett och till och med spretigt utbud där kulturen får ta plats. En god kulturell infrastruktur med scener, gallerier, biografsalonger och konsertlokaler är av vikt för att kunna tillgodose både kulturskaparnas och publikens behov. Samtidigt bör konsten även finnas på oväntade arenor och i nya format.

Enligt kultursamverkansmodellen ska kulturplanen tas fram i samråd med länets fria professionella kulturskapare. Enligt rekommendationer från KLYS, Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd, har Region Dalarna bildat Rådet för fria kulturskapare där representanter från de fyra konstområdena ord, ton, bild/form och scen/ film träffas för att diskutera hur förutsättningarna för att bo och verka i Dalarna kan förbättras. Ett nytt råd för fria kulturskapare bildas inför varje ny planperiod. Dialog med kulturskapare sker också löpande via länskulturverksamheterna.

Det är staten som bland annat genom Konstnärsnämnden, Författarfonden, Kulturrådet och Filminstitutet ansvarar för och fördelar stipendier, verksamhetsstöd och projektbidrag till fria professionella kulturskapare och grupper som är boende och verksamma i Dalarna. Statens kompetens och arbetssätt säkerställer att beslut fattas utifrån konstnärlig kvalitet, transparens och i enlighet med gällande lagstiftning om jäv.

Genom verksamhets- och projektstöd främjar regionen utvecklingen av kulturskapares föreningar och verksamhet. Region Dalarnas kulturpris och kulturstipendier delas ut årligen. Stipendierna ges till både yrkesverksamma och oetablerade kulturarbetare. Region Dalarna och länskulturinstitutionerna främjar även det fria och professionella kulturskapandet i länet genom turnéstöd och subventioner som underlättar fria gruppers turnerande med offentlig-, barn- och ungaföreställningar. Inom skapande skola satsningen möter barn och unga i Dalarnas grundskolor professionell konst och kultur. Region Dalarna vill bistå kommunerna med samordning och planering av projekt inom skapande skola med professionella kulturskapare.

Region Dalarna är inne i en intensiv och spännande fas där fastighetsförvaltningen under de kommande åren står inför flera stora byggprojekt. Organisationen efterlever enprocentregeln, vilket innebär det att 1 procent av produktionskostnaden vid ny-, till- eller ombyggnation ska investeras i konstnärlig gestaltning. Regionen förvärvar kontinuerligt samtidskonst, både till institutionerna och till gestaltning av hälso- och sjukvårdens lokaler. Regionen äger dessutom fastigheten Nisserska huset på Falu lasarettets område, som delvis upplåts som ateljéer för professionella kulturskapare.

Region Dalarna ska agera förebild och inspirationskälla för andra i länet att ta vara på professionella kulturskapares kompetenser i olika sammanhang och det viktigt att då följa kulturskapares gängse arvodes- och ersättningsnivåer. Region Dalarna rekommenderar länskulturinstitutioner, kommuner, studieförbund och andra arrangörer att följa vedertagna prislistor, exempelvis det statliga Medverkans- och utställningsavtalet (MU), STIM och Författarförbundets prislista. Region Dalarna tillämpar enprocentsregeln och sprider kunskapen vidare till andra kommuner och kulturskapare.

Genom inflyttning har Dalarna de senaste åren fått många nya invånare från andra länder. En del av dessa har verkat som kulturskapare i sina hemländer och bär med sig uttryck, kompetenser och kontaktnät som på flera sätt skulle kunna berika länets kulturliv.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka förutsättningar för konstnärlig frihet

Konstnärlig frihet bygger på tanken att den konst och kultur som produceras i samhället så långt som möjligt ska reflektera fria kreativa processer och värderas utifrån sina konstnärliga kvaliteter. Region Dalarna ska verka för konstnärlig frihet, kreativa processer och konstnärliga kvaliteter.

Utreda möjligheten för fleråriga stöd till fria grupper

I länet finns frilansande skådespelare som är verksamma i fria teatergrupper, varav flera tillkommit på senare år. Inom dansen finns ett danskompani med etablerad årlig verksamhet. I nuläget finns inte Region Dalarna något särskilt verksamhetsstöd för det fria kulturlivet utöver de projektmedel som finns att söka.

Region Dalarna vill:

- stärka förutsättningar för konstnärlig frihet
- bidra till att utveckla den kulturella infrastrukturen
- utreda möjligheten för fleråriga stöd till fria grupper

Civilsamhället

Dalarna har en stark tradition och lång historia av ett mångsidigt folkbildnings- och folkrörelseliv. Den ideella sektorn har stor betydelse för folkhälsa och livskvalitet. Enligt regeringens definition är civilsamhället ”en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen.” Under processen med att ta fram en kultur- och bildningsplan har länets civilsamhälle bjudits in till dialog för att bidra med sina tankar och idéer.

Civilsamhället som obunden kraft tar ett stort ansvar inom kultur- och folkbildning men främjar också den regionala utvecklingen genom att bidra till ett klimatsmart, konkurrenskraftigt och sammanhållet Dalarna. För att främja utvecklingen av ideologiska, demokratiska, sociala och opinionsbildande krafter i länet kan ideella föreningar, studieförbund och folkhögskolor ansöka hos Region Dalarna om organisationsbidrag till verksamhet som bedrivs på länsnivå samt medel till utvecklingsprojekt. Även politiska ungdomsförbund får del av de regionala medlen.

Föreningslivet är brett och finns inom skilda områden såsom kultur, natur, idrott, folkhälsa och integration. Det finns föreningar som organiserar pensionärer, personer med funktionsnedsättningar, barn och unga och nationella minoriteter. Andra föreningar tar ett samhällsansvar för utsatta grupper.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stödja erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling

En bättre samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället är nödvändig för att lösa dagens och framtidens samhällsutmaningar. Det gör föreningarna till viktiga aktörer för demokratisk samhällsutveckling och kan utgöra ett komplement till den offentliga sektorn. Därför önskar Region Dalarna fortsatt bjuda in till samverkansforum och andra mötesformer.

Utreda införandet av idéburet offentligt partnerskap inom Region Dalarna

Ett partnerskap mellan offentliga och idéburna aktörer, så kallade IOP, har vuxit fram på många platser i Sverige. Att utreda och att verka för att IOP kommer till stånd inom Region Dalarna är ett starkt önskemål från länets civilsektor.

Stärka samverkan med civilsamhället kring sociala innovationer

Civilsamhällets bidrag till sociala innovationer har uppmärksammats alltmer och föreningarna är en naturlig del i den länsövergripande processen Samling för social hållbarhet i Dalarna. Sociala innovationer kan beskrivas som åtgärder som syftar till att öka människors välbefinnande genom att identifiera och möta upp sociala behov. Det kan till exempel handla om att stärka ungas inflytande i samhället eller trygghetsskapande åtgärder för äldre.

Region Dalarna vill:

- stödja erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling,
- utreda införandet av idéburet offentligt partnerskap inom Region Dalarna och
- stärka samverkan med civilsamhället kring sociala innovationer.

Verksamhetsområden

I det följande kapitlet beskrivs de elva verksamhetsområdena: Bibliotek, läsning och litteratur, Teater och dans, Musik, Bild och form, Film och rörlig bild, Spelkultur, Enskilda arkiv, Museer och kulturmiljö, Hemslöjd och hantverk samt Bildning. Varje avsnitt inleds med en kortfattad beskrivning av verksamhetsområdet generellt. Sedan följer en kort redogörelse av områdets infrastruktur, som rymmer en beskrivning av den eller de organisationer som har regionala uppdrag, professionella aktörer och utbildningsaktörer. Med undantag av de verksamheter som uppbär regionala uppdrag, har ingen namngivits. Civilsamhället och de professionella kulturskaparna beskrivs här endast i undantagsfall. Varje avsnitt avslutas med utvecklingsmöjligheter, en beskrivning av de områden som Region Dalarna vill utveckla under planperioden. Dessa sammanfattas i punktform under rubriken Region Dalarna vill.

Bibliotek, läsning och litteratur

Bibliotek är ett av de starkaste inslagen i svensk kulturpolitik med unik närhet till invånarna i deras lokalsamhällen. Bibliotek står för fri tillgång till såväl information som kulturupplevelser. Genom sitt breda litteraturförmedlande uppdrag är folkbiblioteken en del i infrastrukturen för demokrati och kultur, en oumbärlig faktor för invånarnas bildning och kunskapsinhämtning. Ett demokratiskt och socialt hållbart Dalarna behöver välinformerade, engagerade, trygga och delaktiga invånare. Den mångfacetterade biblioteksverksamheten bidrar till detta.

Bibliotek är en lagstadgad verksamhet på både regional och kommunal nivå (*Bibliotekslagen 2013:801*). Enligt lagen ska biblioteken verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning, främja litteraturens ställning och intresset för bildning och kulturell verksamhet. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Vissa målgrupper är särskilt prioriterade: barn och unga, personer med funktionsnedsättning, nationella minoriteter och personer med annat modersmål än svenska. Enligt bibliotekslagen ska kommuner och regioner anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet. Region Dalarnas biblioteksplan omfattar de biblioteksverksamheter som finns inom regionens organisation och den följer kultur- och bildningsplanens tidsintervall. Regionerna ansvarar enligt bibliotekslagen för de regionala biblioteksverksamheterna som ska främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som finns i länet.

De läsfrämjande insatser som sker inom kulturområdet lokalt och regionalt ska sätta fokus på allas rätt att ha tillgång till litteratur av hög kvalitet, i en form anpassad till var och ens särskilda förutsättningar. Skolan har ansvaret för att lära ut själva läshantverket.

Bibliotekens infrastruktur

Kommunerna är huvudmän för folk- och skolbibliotek. I Dalarna fanns år 2021 15 huvudbibliotek, 26 biblioteksfilialer och 2 bokbussar. Region Dalarna bedriver fyra olika typer av biblioteksverksamhet: Bibliotek och informationscentral i hälso- och sjukvården, dvs sjukhusbiblioteken, folkhögskolornas bibliotek, Musikkonservatoriets not- och gymnasiebibliotek samt den regionala biblioteksverksamheten som utgörs av Länsbibliotek Dalarna. Biblioteksverksamhet bedrivs även av Högskolan Dalarna och Trafikverket.

Länsbibliotek Dalarna är en del av det nationella biblioteksnätverket. Uppdraget är att främja folkbibliotekens utveckling i länet i syfte att ge Dalarnas invånare tillgång till en så god och jämlik

biblioteksservice som möjligt. De kommunala bibliotekens behov, Region Dalarnas kultur- och bildningsplan, bibliotekslagen och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande utgör grunden för verksamheten. Länsbiblioteket stöder folkbiblioteken i länets kommuner i deras roll som demokratiska mötesplatser för kultur, information och lärande. Insatserna sker i kontinuerlig dialog och planering med kommunernas bibliotekschefer. Länsbiblioteket erbjuder stöd till bibliotekens utvecklingsarbete, omvärldsbevakning och kompetensutveckling samt samordnar och ger stöd till det interkommunala samarbetet Dalabiblioteken.

Länsbibliotek Dalarna samverkar med övriga regionala biblioteksverksamheter i landet och med statliga myndigheter som verkar inom biblioteksområdet. Dalarnas Bildningsförbund är också en viktig part för samarbete med folkbildning och civilsamhälle.

Regeringen publicerade i april 2022 dokumentet *Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025*. Strategin beskriver satsningar som påbörjats genom de statliga initiativen på biblioteksområdet de senaste åren, men tecknar också utvecklingsbehov för likvärdig tillgång till bibliotek i hela landet de kommande åren.

Biblioteken fyller allt tydligare en viktig samhällsfunktion i samband med kris och konflikt. Offentliga platser för kunskap och information kombinerat med högt förtroende hos allmänheten gör biblioteken till viktiga aktörer i kommuners och andra offentliga organisationers krisplanering. Under pandemin blev det uppenbart att medvetenhet och samsyn om detta behöver stärkas hos kommunala beslutsfattare i Dalarna, eftersom olika kommuner bedömde invånarnas behov av biblioteksverksamhet på skilda sätt, med långvariga stängningar av vissa kommuners bibliotek som följd.

Läsning och läsfrämjande

Läsning är ett område som är i starkt fokus i samhället. Läsförmågan sjunker, läslust hos unga rapporteras gå ned och socioekonomiska faktorer får en allt större betydelse för människors läsvanor och biblioteksanvändning. En god läsförmåga är en starkt bestämmande faktor för människors livschanser och delaktighet och därmed för social hållbarhet.

Många aktörer arbetar för att stärka läsningen i Sverige. Staten verkar för ökat läsande genom satsningen Bokstart för små barns språkutveckling. Under 2021–2023 satsas statliga medel på ett läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier i enlighet med förslag i Länsdelegationens betänkande *Barns och ungdomars läsning – ett ansvar för hela samhället*, SOU 2018:57. Kommunbiblioteken har omfattande och bred läsfrämjande verksamhet alltifrån gåvoböcker och sagostunder till bokpresentationer, läsecirklar, utställningar och författarbesök. Region Dalarna arbetar läsfrämjande på olika vis. Sjukhusbiblioteket arbetar med biblioterapeutiska metoder inom hälso- och sjukvården. I samverkan med barnhälsovården och kommunerna utvecklar Länsbibliotek Dalarna Språkslingan, läs- och språkfrämjande verksamhet för barn 0–3 år och deras vuxna. Länsbiblioteket arbetar i övrigt med utveckling inom läsfrämjandeområdet i samverkan med bibliotek, folkbildning och civilsamhälle. Insatserna är kompetensutveckling och att främja samarbete och innovation. Folkhögskolorna har en bred verksamhet av läsfrämjande insatser, inte minst i de allmänna kurserna där många av deltagarna saknar läsvana och har olika läsnedsättningar. Studieförbund och civilsamhälle arbetar också med läsfrämjande, till exempel språk- och läsecirklar, läsombudsverksamhet, högläsning och eget skrivande.

Litteraturfrämjande och litteraturen som konstform

Litteratur och läsning kan ge upplevelser för hela livet. Samtidigt är litteraturen ett verktyg för samhällets demokratiska samtal och en av förutsättningarna för ett öppet samhälle. Ordkonstnärernas röster behöver höras och människors lust att uttrycka sig litterärt behöver främjas.

Därför är det viktigt att stärka litteraturens ställning i Dalarna. Det gör Länsbibliotek Dalarna genom att stödja bibliotekens och folkbildningens roll som sammanhållande krafter i det litterära ekosystemet och genom att hålla dialog och samverkan med Dalarnas litteraturskapare levande.

Litteraturområdet har många aktörer. Länsbibliotek Dalarna samarbetar med ideella krafter som föreningsliv, litterära sällskap och folkbildning, men också med aktörer som medier och akademi.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Verka för allas rätt till läsning och läsglädje som en av vägarna till ett sammanhållet Dalarna.

Alla har rätt till läskunnighet, eget läsande och tillgång till litteratur. Idag sker läsning på olika sätt och i olika format. Biblioteken är viktiga för jämlik tillgång till litteratur både som text och tal, i såväl tryckt som digital form. Ett aktivt arbete för allas rätt till läsglädje gör att fler hittar vägen till upplevelser av litteratur, erfarenheter och berättelser.

Länsbibliotek Dalarna ska genom samarbete med andra fokusera utveckling av läsfrämjande arbete för barn och unga, människor med funktionsnedsättning, nationella minoriteter och urfolket samerna och människor med annat modersmål än svenska. För att nå människor där de bor ska verksamhet som når människor i deras närmiljö stärkas. Utveckling av läsombudsverksamhet i samarbete med studieförbund, kommuner och föreningsliv är en väg till att ge äldre och människor med funktionsnedsättning möjlighet att ta del av litteratur utifrån sina behov och villkor.

I samverkan med sjukhusbiblioteket, folkbiblioteken och folkbildningen fortsätter arbetet med kompetenshöjning om biblioterapeutiska metoder och förhållningssätt liksom metoden Shared reading att utvecklas. Språkslingans arbete med att skapa systematiska modeller för bibliotek, barnhälsovård, förskola och andra aktörer att stödja föräldrar i deras roll för de små barnens språkutveckling ska fortsätta att utvecklas. Spelkultur ska lyftas fram som en del av det läsfrämjande arbetet, knutet till berättande och människors egen kreativitet.

Aktivt verka för att litteraturens ställning i Dalarna stärks och att möjligheterna för barns och ungas skrivande ökar.

Läsfrämjande och litteraturfrämjande går hand i hand. För att stärka det litterära landskapet i Dalarna behöver myllan för författare odlas. Litteratur ger möjlighet till skapande och delaktighet. Visionen är att öka möjligheterna för människor att utveckla litterärt skrivande i Dalarna genom skrivfrämjande verksamheter för barn och satsningar på talangutveckling för unga. Länsbibliotek Dalarna tar initiativ till samarbeten mellan regionen, kommunerna och folkbildningen för att förverkliga detta.

Synliggöra samtida dalaförfattare och det litterära kulturarvet.

Litteraturens ställning i Dalarna ska stärkas. Det sker genom fördjupat samarbete med ordkonstnärer och föreningsliv om att vidareutveckla nätverk för litterärt verkamma. Länsbiblioteket stödjer professionella författare genom att anlita dem i samband med olika evenemang. Pandemin har visat att de digitala mötesformerna har ökat möjligheterna för deltagare att få möta författare. Samverkan ska ske med folkbildning och föreningsliv om litteraturfrämjande aktiviteter. Länsbibliotek Dalarna driver sedan tidigare webbplatsen Dalalitteraturen.se som är en samlingsplats för litteratur från Dalarna med syftet att lyfta fram dalaförfattares liv och verk. Under planperioden utvecklas den med en litteraturkarta som visualiserar det litterära arvet tillsammans med den samtida levande litteraturen i länet. Dalalitteraturen.se integreras också med Dalabibliotekens gemensamma

webbplats och når på så sätt en större publik, samtidigt som den tillför ett mervärde till den dalagemensamma bibliotekswebben.

Verka för att bibliotekens roll och resurser stärks för ökad digital delaktighet i Dalarna.

Källkritik, nyhetsvärdering och faktakoll är områden där samhället möter utmaningar som i förlängningen påverkar vår demokrati. Det handlar om invånarnas kunnighet i fråga om att söka, värdera, kritiskt granska och använda digital information. Samhället ställer allt större krav på invånarna att använda digitala tjänster.

Undersökningen *Svenskarna och internet 2021* konstaterar att internetanvändandet ligger på 94 procent bland befolkningen 16 år och äldre år 2021. Det är dock viktigt att ha i åtanke att de som svarar i undersökningar som denna är den svensktalande befolkningen som är förmögna att svara på en undersökning på telefon eller webb. En grupp med stor andel icke-användare av internet är de med någon form av funktionsnedsättning. Bland dem är det en femtedel som inte använder internet. Sällananvändare förekommer också mer ofta bland de som är födda utanför Sverige. Det finns alltså stor ojämlikhet i invånarnas möjligheter att använda sig av samhällets digitala verktyg. Fokus under planperioden är att stärka bibliotekens möjligheter för digital delaktighet genom kompetensutveckling och att lyfta frågor om bibliotekens roll och resurser till beslutsfattare.

Ta en ledande roll för att utveckla samverkan inom biblioteksområdet och mellan bibliotek och relevanta aktörer.

Länsbiblioteket samverkar med biblioteken i Dalarnas fyra DigidelCenter (Rättvik, Säter, Älvdalen och Mora) om digitala utvecklingsfrågor. Syftet med DigidelCenter är att stärka samverkan mellan biblioteket, kommunens övriga förvaltningar samt andra aktörer i lokalsamhället när det gäller digital transformation och digital delaktighet. Fokus under planperioden är att fler kommuner ska gå med utifrån sina identifierade behov.

Dalabiblioteken, det interkommunala bibliotekssamarbetet i Dalarna, stöds och samordnas av Länsbibliotek Dalarna. Syftet med samverkan över kommungränserna är att säkra fortsatt utvecklingskraft av bibliotekens tjänster till Dalarnas invånare, bättre användning av gemensamma resurser och en bättre kompetensförsörjning. Efter omfattande förberedelsearbete kommer Dalabiblioteken allmänheten till del från och med början av planperioden.

Region Dalarna vill:

- Verka för allas rätt till läsning och läsglädje som en av vägarna till ett sammanhållet Dalarna.
- Aktivt verka för att litteraturens ställning i Dalarna stärks och att möjligheterna för barns och ungas skrivande ökar.
- Synliggöra samtida dalaförfattare och det litterära kulturarvet.
- Verka för att bibliotekens roll och resurser stärks för ökad digital delaktighet i Dalarna.
- Ta en ledande roll för att utveckla samverkan inom biblioteksområdet och mellan bibliotek och relevanta aktörer.

Teater och dans

Teater och dans hör tillsammans med cirkus, opera, musikal och levande musik hemma under begreppet scenkonst. Genom att agera, berätta, framställa och gestalta berättelser inför en levande publik syftar scenkonsten till att underhålla, utmana och väcka tankar och känslor. Teater och dans har unika förutsättningar som kommunikatörer, från konstnär till publik. Scenkonsten kan genom

dess olika former förmedla både de svåra frågorna och vara en källa till inspiration och glädje. Både teater och dans finns i en mängd stilar och traditioner, allt från klassiska dramer eller balett till mer nutida verk och koreografier. Inom den moderna dansen och teatern ryms även gränsöverskridande

Teater- och dansområdets infrastruktur

Dalateatern, som är en av Sveriges 21 länsteatrar, drivs i stiftelseform med Region Dalarna som ensam stiftare. Dalateatern innehar det regionala uppdraget att producera, spela och främja en god tillgång av professionell teater och dans till länets invånare. Region Dalarna inledde 2019 en särskild satsning för att stärka den professionella dansen som konststart. Den danskonsulenttjänst som tidigare fanns i regionens förvaltning omvandlades till en verksamhetsutvecklingstjänst och placerades hos Dalateatern. För att öka publikens kunskap och intresse för dans som konstform erbjuder Dalateatern gästspel på hög nivå och residens. I mindre format ska dansen spelas på flera scener runt om i länet. Dalateatern är, tillsammans med Sätters kommun, part i Dansnät Sverige.

Dalateaterns fasta teaterensemble turnerar i länets alla kommuner, där spelplatserna ofta kräver flexibla scenlösningar då förutsättningarna i länet att ta emot teater är starkt varierande hos arrangörerna. Endast fyra av länets 15 kommuner kan erbjuda fullvärdiga A-scener med komplett scenteknik. Merparten av teaterns publika möten sker därför i bygdegårdar, Folkets Hus, skolor och andra samlingslokaler. För att i framtiden kunna erbjuda professionell scenkonst och dessutom kunna erbjuda mer utrymmeskrävande föreställningar över hela länet behövs lokaler anpassade för modern scenkonst. En sådan investering skulle öka attraktiviteten för en bygd och ort.

Teaterns egenproducerade repertoar kompletteras genom samarbeten med fria kulturproducenter i och utanför länet gällande soppteater, barnteaterlördagar, nycirkus och dans. Hälften av teaterproduktionen riktas mot barn och unga, främst i form av skolföreställningar. Fördjupade projekt i skolan, för, av och med barn och unga i tillblivelseprocessen, genomförs kontinuerligt. Teatern ger även stöd åt länets amatörteaterverksamhet och estetutbildningar, samt agerar som resurs mot det fria kulturlivet. Dalateatern samverkar med Riksteatern Dalarna kring bland annat arrangörsutvecklingsfrågor och elevkulturombud. Dalateatern främjar den sceniska dansen samarbete med lokala, regionala och nationella nätverk. Genom regionalt subventionerade turnéer, arrangörsnätverk, omvärldsbevakning och särskilda fortbildningsinsatser stimuleras alla länets kommuner att låta barn och unga möta professionella dansföreställningar. Genom ett starkt arrangörsnätverk sker ett kunskapsutbyte med särskilt fokus på dansens specifika behov.

Dalateatern har i sin organisation en scenkonstkonsulent som stöder både riksteaterföreningar och andra lokala arrangörer av professionell teater. Till detta arbete hör samverkan med Riksteatern Dalarna. Riksteatern Dalarna är ett samverkansorgan för de lokala arrangörsföreningarna. I Dalarna finns åtta lokala riksteaterföreningar samt ett antal anslutna föreningar och organisationer som alla arrangerar professionell scenkonst. Under ett verksamhetsår bidrar Riksteatern med samarbetsparter till ett stort antal turnerande produktioner i de allra flesta av länets kommuner. Tillsammans ges drygt 100 föreställningar med en publiksiffra på cirka 10 000 personer.

Dalarna har en rik tradition av folkdans. Folkmusikens hus i Rättvik har länsuppdraget att stärka den sceniska folkdansen i länet. genom att arbeta för att stärka och utveckla folkdansen och -musiken i dialog med aktörerna, samt arbetar stöttande och konsulterande mot fältet. Region Dalarna är huvudman för Malungs folkhögskola som i sitt kursutbud har specialiserade kurser inom folklig dans, som lockar sökande från hela landet.

På flera platser i länet sätts bygdespel upp sommartid där ensemblen består av både yrkes- och fritidsverksamma skådespelare.

På gymnasial nivå finns ett fåtal estetiska program med dans- eller teaterinriktning. Däremot saknas teater- eller danskurser inom högre utbildning och på länets folkhögskolor.

Barn och unga kan på sin fritid dansa, spela teater, revy eller träna cirkus på flera platser i länet. Oftast sker det i regi av en förening, privat dansstudio, ett studieförbund eller en kommunal kulturskola.

Studieförbunden tillsammans med lokala kulturföreningar är viktiga arrangörer av teaterföreställningar och studiecirklar där deltagarna får spela olika former av teater, diskutera föreställningar eller förkovra sig inom exempelvis teaterhistoria.

Publika evenemang där musik och pardans står i centrum är många, exempelvis på festivaler för folkmusik, dansband eller jazz.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Säkerställa tillgången till professionell teater och dans genom att medverka till nya lokaler för Dalateatern

Dalateaterns lokaler har under flera år lidit av bristande underhåll, trångboddhet och undermåligt publikt mottagande. Här har en längre tid saknats repetitionslokal, anpassade möteslokaler, förråd för scenteknik med mera. Dalateaterns utökade regionala uppdrag avseende scenkonstfrämjande och verksamhetsutveckling av samtida dans har gjort Dalateaterns lokalbehov än mer akut. Avsaknaden av repetitionslokaler, förråd, fler kontor och förbättrade möteslokaler stoppar upp produktionstakten och hämmar den potential som finns i de nya uppdrag som givits Dalateatern.

Stärka infrastrukturen för produktionen av teater för barn och unga

Barn och unga i Dalarna ska kunna se och uppleva kvalitativ teater. Därför vill Region Dalarna i dialog med kommunerna i länet stärka länsteaterns förutsättningar att producera teater för barn och unga. Strukturen inom området behöver stärkas med bättre produktionsförhållanden, ändamålsenliga lokaler och få bättre förutsättningar att arbeta med pjäsernas innehåll. Dalateatern behöver utrymme att växa utanför befintliga lokaler.

Stärka infrastrukturen för dans som konstform

Att skapa en infrastruktur för den samtida sceniska danskonsten i Dalarna är ett långsiktigt arbete som befinner sig i en uppbyggnadsfas. Region Dalarna vill fortsätta arbetet med att utveckla och stärka infrastrukturen för konstformen. Att fler professionella dansföreställningar ska visas i länet och att dansare och koreografer ska kunna bo och arbeta här.

Region Dalarna vill:

- säkerställa tillgången till professionell scenkonst genom att medverka till nya lokaler för Dalateatern,
- stärka infrastrukturen för produktion och distribution av teater för barn och unga samt
- stärka infrastrukturen för dans som konstform.

Musik

Musik är en av de största konst- och underhållningsformerna, ett yrkes-, utbildnings- och vetenskapsfält samt ett fritidsintresse. Musik av olika genrer har traditionellt en stark ställning i Dalarna, såväl inom ett välutvecklat civilsamhälle som på professionella institutioner, inom utbildningssystemet och i frilanssektorn.

Musikområdets infrastruktur

På den producerande sidan finns flera frilansande professionella utövare i länet. På den distribuerande sidan finns aktörer spridda över hela länet i form av några få skivbolag, några skivdistributörer och ett fåtal musik- och skivaffärer. På den främjande och förmedlande sidan finns Svenska kyrkan, arrangörsföreningar inom olika musikgenrer, media, studieförbund och flera stora festivaler inom bland annat opera, hårdrock, populärmusik, kammarmusik, folkmusik, elektronisk musik och körsång. Folkets hus och parkers digitala utsändningar av opera på olika platser i Dalarna är en växande kanal. En scen med konserthuskvaliteter saknas i länet men sommartid kan Dalhalla erbjuda stora akter, främst inom populärgenren. Magasinet i Falun, som har ett regionalt uppdrag, presenterar både musik, konst och andra publika arrangemang. Ibland används större sportarenor för att ta emot populärmusikaliska arrangemang. Musik i Dalarna, Folkmusikens hus, Vattnäs konsertlada och Dala-Floda operafest är de länskulturinstitutioner som har det regionala musikuppdraget.

Musik i Dalarna är en stiftelse med Region Dalarna som stiftare. Dalasinfoniettan med 28 heltidsanställda musiker turnerar i hela länet och erbjuder orkesterkonserter, kammarmusikprogram, skol- och familjekonserter. Unga Musik i Dalarna producerar Dalasinfoniettans konserter för den unga publiken och erbjuder subventionerade föreställningar med frilansgrupper till alla unga i länet, från förskola till gymnasium och folkhögskola. Unga Musik i Dalarna leder även olika samarbeten med länets kulturskolor. Det nationella projektet "Rösträtt – sång på förskolan" gick Dalarna med i för ett par år sedan, och projektleds av Unga Musik i Dalarna. Rösträtt-projektet riktar sig till förskolorna i länet, både barn och pedagoger. Unga Musik i Dalarna driver även musiktävlingen och mötesplatsen Imagine, såväl på regional som nationell nivå. Projektledare och ansvarig för detta, sitter även med i styrelsen för den internationella paraplyorganisationen JMI – Jeunesse Musicale International. Musik i Dalarna är huvudman för den förberedande musikerutbildningen under Yrkeshögskolan vid Musikkonservatoriet Falun, där Dalasinfoniettan årligen genomför samarbetskonserter med skolans elever. Sedan 2022 är det regionala resurs- och produktionscentret Dalapop en ordinarie del av Musik i Dalarnas verksamhet med två anställda verksamhetsledare och kontor i Borlänge. Dalapop har sedan 2017 bedrivits i projektform och arbetar brett med länets aktörer inom populärmusik på både den producerande och distribuerande sidan. Dalapop arrangerar årligen även den regionala musikgalan Dalecarlia Music Awards. Den projektbaserade Dalasinfoniettans kör är också en del av verksamheten.

Folkmusikens hus i Rättvik är ett regionalt resurs- och kunskapscentrum för folkmusik och dans, med en verksamhet som även omfattar nationella och internationella aktiviteter. Syftet är att sprida kunskap och intresse kring området, både som spännande historia och som en kreativ del av nutida musikliv. Folkmusikens hus drivs som ideell förening med bidrag från stat, region och tio (av femton) dalakommuner och har ett regionalt musikuppdrag för folk- och världsmusik samt ett nationellt och regionalt folkbildningsuppdrag för Studieförbundet Bilda. Sedan 2019 har Folkmusikens hus även ett

regionalt uppdrag med konstnärligt fokus på folkdansen, i samverkan med Dalateatern. Verksamheten omfattar turné- och konsertverksamhet, kurser, tillfälliga och fasta utställningar, ett audiovisuellt arkiv för folkmusik och folkdans och utveckling av databassystem för musik och dansarkiv. Folkmusikens hus fungerar även som plattform för olika former av samverkan och stöd till det fria musiklivet, arrangörer och ideellt folkmusikliv. Folkmusikens hus är huvudman för det internationella folkmusiklägret Ethno och arrangerar Bingsjöstämman tillsammans med Dalarnas spelmansförbund och Bingsjö by.

Konserthuset Vattnäs Konsertlada ligger i Mora kommun och verksamheten drivs av Stiftelsen Vattnäs Konsertlada i samarbete med Vattnäs Konsertladas Vänförening. Operaföreställningarna produceras i samarbete med produktionsbolaget Fal Parsi. Publiken har hittills kunnat njuta av flera kammaroperor, även världspremiär, och ett stort antal konserter av högsta klass. Verksamhetens fokus ligger fokus på nyskriven opera som behandlar aktuella samhällsfrågor.

Dala-Floda Operafest startade som ett projekt att föra ut operan till folket – men inte bara till – utan även ”bland, med och av folket”. Sakta har Operafesten vuxit och flera olika scener och programpunkter har prövats och oftast förläggs handlingen i operaföreställningarna till ortens historia. 2012 bildades den ideella föreningen Dala-Floda Operafest.

Musik i Ladan i Uppsälje, Vansbro kommun ingår också bland de operaverksamheter som får bidrag från Region Dalarna och här framförs opera varje sommar sedan tjugo år tillbaka.

Utbildning inom musikområdet

Genom de kommunala musik- och kulturskolorna, studieförbunden, folkhögskolorna och musikkonservatoriet finns idag musikutbildningar i Dalarna från nybörjare fram till musikhögskola.

Region Dalarna är huvudman för Musikkonservatoriet Falun som sedan starten 1967 har varit ledande med sina musikhögskoleförberedande utbildningar inom klassiskt, folkmusik, jazz och komposition. Idag är gymnasieutbildningen en av få i landet som klassificerats som riksrekryterande spetsutbildning. Den eftergymnasiala utbildningen bedrivs som en så kallad Konst- och Kulturutbildning under Myndigheten för Yrkeshögskolan med Musik i Dalarna som huvudman. Samarbeten sker regelbundet med professionella musiker, till exempel med Dalasinfoniettan eller med olika folkmusiker. De många offentliga konserter som eleverna genomför varje år är en viktig del av Dalarnas kulturliv, inte minst de som genomförs tillsammans med Dalasinfoniettan. På samma sätt som professionella musiker blir goda förebilder för konservatoriets elever blir dessa i sin tur inspirationskällor för andra unga musikintresserade ungdomar i länet, inte minst genom konservatoriets flera samarbeten med de kommunala kulturskolorna.

Region Dalarna är också huvudman för Malungs folkhögskola som erbjuder kurser inom folklig vissång, fiol och dans. Under snart 40 år har skolan, genom sitt utbud av korta och långa kurser inom folkmusiken, bidragit till genrens bevarande och utveckling. Folkhögskolan har även en bredare musikprofil inom ramen för Allmän Kurs. På flera av länets andra folkhögskolor finns utbildningar av musikpedagoger, band- och artistprogram, projektledarutbildning inom musik.

Folkmusikens hus bedriver en omfattande kursverksamhet på folkmusikområdet i samarbete med Dalarnas spelmansförbund, kultur- och musikskolor samt i sitt folkbildningsuppdrag av studieförbundet Bilda. Studieförbunden har en mycket bred och omfattande cirkelverksamhet inom musikområdet.

Musik kan också studeras på estetiska programmet på sex gymnasieskolor samt på Högskolan Dalarna som ljudproduktion. Alla kommuner erbjuder dessutom barn undervisning i instrument och sång inom de kommunala musik- och kulturskolorna.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER:

Erbjuda konserter i ett konserthus med hög kvalitet och i attraktiva lokaler

Under våren 2020 träffades en överenskommelse mellan Falu kommun och Region Dalarna som innebär att Kristinehallen skall renoveras och delvis byggas om. Det innebär att salen blir bättre för både Dalasinfoniettan och dess publik. Salongens kapacitet ökas från dagens 513 till omkring 585 platser. En tillbyggnad kommer innehålla en publikfoajé, kontor och repetitionslokaler, så att byggnaden kan fungera som hemvist för hela verksamheten. Genom flera förbättringar kommer salen också i större utsträckning än nu att kunna användas för andra musikaliska evenemang. Region Dalarna har förbundit sig att stå för hyran för Dalasinfoniettans nyttjande av den nya Kristinehallen, som beräknas vara klar för inflyttning under planperioden.

Stärka och stödja arrangörsledet för ett rikt musikliv i hela Dalarna

Att stärka och stödja arrangörsledet är ett självklart utvecklingsområde för de regionala musikverksamheterna. Organisationen har idag etablerade samarbeten med flera arrangörer i länet, men fler sådana relationer behöver utvecklas. All regional musikverksamhet, behöver i högre grad bli en angelägenhet för invånare i alla kommuner i Dalarna. Musikuppdraget ska vara brett genremässigt och bidra till att fler frilansmusiker kan arbeta i länet.

Region Dalarna vill:

- Erbjuda konserter i ett konserthus med hög kvalitet och i attraktiva lokaler
- Stärka och stödja arrangörsledet för ett rikt musikliv i hela Dalarna

Bild och form

I bild- och formområdet ingår konst, arkitektur, form och design. Till området räknas till exempel måleri, teckning, grafik, konsthantverk, foto och skulptur men även mer samtida och gränsöverskridande uttryck såsom performance, community art och konceptuell konst samt utformningen och utveckling av produkter, tjänster, processer, byggnader och miljöer. Upplevelser av och processer med dessa uttryck hjälper oss att reflektera över vår samtid, att samtala om våra livsvillkor samt att ge oss nya perspektiv i formandet av vårt framtida samhälle.

Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Bild- och formområdets infrastruktur

Visningsytor, produktionsmöjligheter, samverkansplattformar och stödstrukturer utgör tillsammans med länets yrkesverksamma och organisationer inom bild- och formområdet, en infrastruktur eller ett slags tjänstesystem där dessa aktörer och strukturer samspelar med varandra.

Främjande verksamhet

Region Dalarnas verksamhet Bild och form Dalarna arbetar genom konsulentverksamhet med att stärka och utveckla bild- och formområdet i länet, både strategiskt och operativt. Utvecklingsfrågor drivs i samverkan med nationella, regionala och kommunala aktörer samt tillsammans med länets

främjandeorganisationer Konst i Dalarna, Konstfrämjandet Dalarna och Svensk form Dalarna. Genom Dalarnas arkitekturråd bedrivs ett sektorsövergripande samverkansarbete för att utveckla våra gemensamma miljöer med hjälp av konsten, arkitekturen, formen och designen utifrån politikområdet gestaltad livsmiljö. Genom samverkan i nätverk och dialog med olika bild- och formaktörer i och utanför länet stärks bild- och formområdet.

Arenor och visningsytor

Nationellt är infrastrukturen för bild- och formområdet svag, vilket även återspeglas i Dalarna. Ytterligare stabila utgångspunkter för både konstpedagogisk verksamhet och curatoriska satsningar behövs för att bredda deltagande och inte minst barns och ungas möte med samtidskonst och form/design.

På Avesta Art samspelar konst med det industrihistoriska kulturarvet i Verket. Den konstbildande verksamheten är central och ambitionen är att öka förståelsen av samtidskonst, specifikt mot målgruppen barn och unga. Bild och form Dalarna ansvarar för regionens konstsamling och det konstnärliga gestaltandet av regionens fastigheter, tex sjukvårdens lokaler, som därigenom blir en viktig yta för allmänheten att möta konst i vardagen. Bild och form Dalarna och Avesta Art är länets enda aktörer med ett regionalt uppdrag inom samtidskonsten. I Konsthallen på Dalarnas museum visas tidvis samtidskonst.

I några av länets kommuner finns etablerade utställningshallar, såsom Konsthallen Meken i Smedjebacken och konsthallar i Rättviks respektive Mora kulturhus samt Magasinet i Falun.

I flertalet av länets kommuner finns mindre utställningsytor eller gallerier ofta i anslutning till bibliotek, vilka alla är viktiga arenor för bild- och formområdet. Vid sidan av de offentliga aktörerna visas bildkonst och form/design av flera privata gallerier, ideella konstföreningar och konstnärsdriva initiativ. Dalarnas konstförening arrangerar årligen en curerad höstsalong. Svensk Form Dalarna arrangerar årligen Formveckan som är en viktig plattform för visning av form och design i Dalarna. Samverkansplattformen Dalarna Art Trail marknadsför årligen länets etablerade konstaktörer.

Förutsättningar professionell produktion inom bild- och formområdet

Tillgång till ändamålsenliga produktionsplatser, arbetslokaler och verktyg samt kollegialt utbyte utgör viktiga förutsättningar för yrkesmässig produktion. I Dalarna finns flera grafikverkstäder, en kollektivverkstad för emalj och en för glas. Flertalet verkstäder är konstnärsdrivna med kommunalt stöd. Ingen av dessa har idag någon anställd personal. Ateljéföreningen Nisserska Huset i Falun rymmer 14 ateljéer och huserar ett 20-tal bild- och formutövare. Huset ägs av regionen och ateljéföreningens hyra är subventionerad.

För att stärka strukturerna runt form och design har ett arbete med att bygga upp SPOK Dalarna påbörjats. Genom arbetet samlas flera viktiga branschaktörer, näringslivsfrämjare, och utbildningsarrangörer. SPOK (Samtida produktion och konsumtion) är en plattform för produktion som syftar till att samla och sprida kunskap om lokala tillverkningsmöjligheter, från slöjd till industri. SPOK vill verka för en utveckling av lokal produktion i hela Sverige och i förlängningen en mer lokal konsumtion.

Yrkesverksamma inom bild- och formområdet är viktiga aktörer inom kulturella och kreativa näringar där de ofta utgör den kreativa kärna som är en grundförutsättning för många andra branscher, inte minst besöksnäringen.

Residens, platsutveckling och konstnärlig mobilitet

Utöver väl fungerande verkstäder stimuleras konstnärlig utveckling och produktion av möjligheter till

fördjupning och utbyte mellan konstnärer, formgivare och designers på andra platser och i andra sammanhang. Genom residens och möjligheter till mobilitet etableras också värdefulla band mellan olika platser, regioner och länder. Detta skapar nya perspektiv på utvecklingen av våra gemensamma rum. Ett antal aktörer i länet har potential och erfarenhet av att arrangera residens. Bild och form arrangerar idag inga egna residens och regionala finansieringsmodeller saknas.

Bild och form Dalarna prövade under slutet på föregående planperiod öppnare former för stöd till yrkesverksamma genom finansiering av hemmaresidens, utvecklingsinsatser för produktionsplatser och andra stärkande insatser för yrkesverksamma. Erfarenheterna utgör grund för fortsatt utveckling av stödformer.

Offentlig konst

Region Dalarna ansvarar idag genom verksamheten Bild och form för konstinköp samt förmedlar och förvaltar Region Dalarnas konstinnehav som består av närmare 21 000 konstverk. Konstsamlingen finns att uppleva i alla Regionens verksamheter där det vistas personal och besökare, både inomhus och utomhus. Arbetet i regionens offentliga lokaler sker i tätt samarbete med Regionfastigheter och konstnärliga gestaltningsprocesser påbörjas i ett tidigt skede i om-, till och nybyggnationer. Konst tillför en humanistisk, estetisk och poetisk dimension i mötet med betraktaren och lokalen samt har betydelse för vår hälsa. En ambition med konst i vårdmiljö är att skapa omtanke om patienter och personal samt bidra till stimulerande och attraktiva miljöer. Digitaliseringen erbjuder flera utvecklingsmöjligheter för konst i specifika miljöer och en spännande utmaning är att använda digital teknik som komplement till vårt nuvarande sätt att gestalta miljöer med konst. Bild och form testar just nu ett nytt sätt att förmedla konst digitalt i patienternas rum. Digitaliseringen har också betydelse för hur konsten registreras och förvaltas i framtiden.

Kommunerna är viktiga aktörer inom bild- och formområdet. Alla kommuner har egna konstinnehav. De flesta kommunerna använder en del av byggkostnaderna till konstnärliga gestaltningar vid nyproduktion.

Dalarnas museum förvaltar en konstsamling med en spets inom grafik och Måendets museum i Säter har en samling av verk inom kategorin samlingskonst/Art Brut.

Utbildning och kompetensförsörjning

Kulturskolor erbjuder kurser på fritiden för barn och gymnasieskolor har estetiska program för unga. Dalarnas produktionsplatser ger kurser för professionella konstnärer, hantverkare och designers. Bild- och formområdet anknyter på många sätt med hemslojd och hantverk och Dalarna kan erbjuda kurser drivna av föreningar, rörelser och förbund. Utbildningar inom konst, hantverk och design finns på Fornby, Mora och Leksands folkhögskolor samt på Sätergläntan. Dessa utbildningar förbereder för högre studier. På Högskolan Dalarna finns programmen Audiovisuell produktion, grafisk design och webbutveckling samt bildläroarbildning. Flera av studieförbunden arrangerar studiecirkel och kulturprogram inom bild- och formområdet.

Konstpedagogiska insatser och bild- och formupplevelser är en demokratisk rättighet för alla barn och unga och en förutsättning för att synliggöra möjligheterna att som vuxen kunna verka inom bild- och formområdet.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Stärka förutsättningarna för visning och produktion för konstområdet i Dalarna

Alla ska ha rätt att ta del av samtidskonst oavsett var man bor och Region Dalarna vill verka för ökad tillgänglighet av samtidskonst. För att kunna ta del av samtidskonst krävs visningsplatser som konsthallar och gallerier. Produktionsplatser eller verkstäder är en förutsättning för konstnärer att producera konst. Region Dalarna ska utveckla ändamålsenliga former för stöd för produktion och visning.

Utveckla infrastruktur för bild- och formområdet

Form och design har inte alltid setts som ett självklart kulturområde som får offentligt stöd. Eftersom området är i gränslandet mellan en kulturform som får offentligt stöd och samtidigt har stark koppling till näringslivet och kulturella och kreativa näringar så är det av vikt att hitta det stöd som är mest effektivt för området. Region Dalarna utvecklar infrastrukturer i nära samverkan med näringsliv.

Bidra till inkluderande livsmiljöer genom konst, arkitektur, form och design

Konst, arkitektur, form och design har stor betydelse för utveckling av våra livsmiljöer. Väl gestaltade livsmiljöer bidrar till ekonomiskt, klimatomåttligt och socialt hållbara samhällen. Sättet att använda konst i offentliga rum och vårdmiljöer utvecklas ständigt, även sätt att upphandla och samverka i byggprocesser kräver nya arbetsmetoder. Dalarnas Arkitekturråd är verkar för utveckling och kompetensöverföring inom arkitektur, design, form och konst samt hur den byggda miljön ska användas och utvecklas. Arkitekturrådet består av aktörer från stat, region och kommun samt föreningar och organisationer. Region Dalarna vill verka för inkluderande livsmiljöer genom konst, arkitektur, form och design och att genom kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte tillsammans verka för utveckling.

Utveckla det pedagogiska arbetet

Konstpedagogiska insatser och bild- och formupplevelser är en demokratisk rättighet för alla barn och unga och en förutsättning för att synliggöra möjligheterna att som vuxen kunna verka inom bild- och formområdet. Region Dalarna utvecklar det pedagogiska fältet för barn och unga och för att med hjälp av pedagogik öka förståelsen för området konst, form och design.

Region Dalarna vill:

- Stärka förutsättningarna för visning och produktion för konstområdet i Dalarna
- Utveckla infrastruktur för form, design och arkitekturområdet
- Bidra till inkluderande livsmiljöer genom konst, arkitektur, form och design
- Utveckla det pedagogiska arbetet

Film och rörlig bild

Film och rörlig bild är ett audiovisuellt område som har en stark tillväxt både vad gäller publik och produktion över hela världen, inte minst i Sverige. Den rörliga bilden är i stark förändring både hur vi producerar och konsumerar den. Få om någon annan konstnärsyttring kan mäta sig med dess förmåga att dokumentera och spegla vår samtid, bygga kulturella identiteter och bidra till det offentliga samtalet.

Filmområdets infrastruktur

På den producerande sidan återfinns Sveriges Television med SVT Dalarnas regionala nyheter, SVT Teckenspråks programproduktion för döva samt en del postproduktion av SVT:s övriga utbud. I Dalarna finns över hundralet bolag registrerade för filmproduktion och postproduktion, varav merparten är egenföretagare. Några exempel på uppmärksammade produktioner som spelats in i Dalarna är Länge leve Bonusfamiljen, Ur spår, Red Dot och Trevligt Folk.

På den distribuerande sidan finns biografer i fjorton av femton kommuner, alla digitala. Flera aktiva filmstudior och filmklubbar i länet erbjuder värdefull film som annars bara når storstäderna. I länet arrangeras några nischade filmfestivaler, såsom Existentiell filmfestival, Japansk filmfestival, Dalarnas filmfestival, Noomaraton och Hantverksfilmfestival. AV-media i Falun köper in och lånar ut läromedel i form av film och ljud till kommuner och externa kunder.

På utbildningssidan återfinns Högskolan Dalarna som bedriver en utbildningsverksamhet som sträcker sig från teoretiska studier av audiovisuella mediers betydelse i dagens samhälle, till praktiskt arbete inom områdena grafisk design, bild- och ljudproduktion. Det finns flera filmrelaterade program: Film- och TV-produktion, Filmproduktion för reklam och information, Manus för film och TV, Audiovisuell produktion samt Magisterprogram i audiovisuella studier. I länets kommuner ingår film i ett tilltagande antal kulturskolors utbud samt på estetiska programmet på flera gymnasier. Det tas även många initiativ på kommunal nivå till filmrelaterade projekt i bildningssyfte som vänder sig till målgruppen barn och unga. Studieförbunden, ofta i samverkan med andra aktörer, håller kurser och cirklar i filmskapande.

Flera institutioner i länet arbetar med film som kulturhistoria. I Säter finns ett unikt film- och biografmuseum och i Grängesberg finns ett statligt filmvårdsarkiv som tar emot ickefiktiv film från föreningar, företag och privatpersoner. Dalarnas museum inventerar, arkiverar och tillgängliggör smalfilm i länet samt producerar historiska dokumentärer, ofta i samarbete med länets hembygdsrörelse.

Det regionala uppdraget att främja filmkulturell verksamhet innehas av Film i Dalarna AB, ett bolag helägt av Region Dalarna. Film i Dalarna AB verkar för ett levande filmlän utifrån den rörliga bilden som konst, pedagogiskt verktyg och näring. I uppdraget ingår att främja barn och ungas möjlighet att uppleva och skapa med rörliga bilder, både i skolan och på fritiden samt utveckla barn och ungas kritiskt tänkande genom ökad medie- och filmkunnighet. Film i Dalarna AB arrangerar och är medarrangör till regionala filmfestivaler och filmvisningar samt driver utveckling och frågor som är kopplade till länets biografer. Film i Dalarna AB:s uppdrag är också att talangutveckla filmare och skapa förutsättningar för att filmarbetare ska kunna verka och bo i Dalarna genom att stödja filmare och investera i filmproduktioner med anknytning till länet. Filmområdet är en omfattande kulturell och kreativ näring och dessutom en stark motor till andra delar av KKN. Ungefär en femtedel av en långfilms budget går till andra kulturella och kreativa näringar per genomsnittsproduktion. Regionala filmproduktioner ger därmed anställningsmöjlighet till en stor bredd av lokala kreatörer och hantverkare.

Till verksamheten hör även att verka för utveckling av infrastrukturen på filmområdet samt marknadsföring av Dalarna som filmlän och inspelningsplats. Film i Dalarna AB är engagerade i flera nationella nätverk så som Filmregionerna, Föreningen Film- och mediepedagogik (FOMP), och Women in film and television Dalarna (Wift).

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Driva utvecklingsfrågor inom filmområdet för barn och unga samt stärka arbetet med media- och filmkunnigheten i Dalarna

I ett samhälle som alltmer präglas av den tilltagande mängden information genom rörliga bilder ställs höga krav på den enskilde individen att kunna tillgängliggöra sig kunskap och tillämpa kritiskt tänkande. I syfte att möta en växande efterfrågan på medie- och informationskunnighet (MIK) har Dalarna i likhet med många andra regioner behov av att stärka medie- och filmkunnigheten. I dialog med berörda aktörer i länet vill Region Dalarna därför främja tillkomsten av fler filmpedagogiska kurser och utbildningar samt stärka lärarnas och pedagogernas kompetens. Region Dalarna vill även

främja en ökad dialog mellan kulturskolorna i länet samt de aktörer som bedriver fritidsaktiviteter inom filmområdet för barn och unga.

Främja utvecklingen av Dalarnas biografstruktur samt stärka förutsättningarna för visning och spridning av värdefull film

Biograferna utgör en viktig roll i den distribuerande infrastrukturen i länet och genom filmföreningarnas visning av värdefull* film. Region Dalarna vill bidra till att utveckla ytterligare arrangörskap i syfte att skapa ett breddat och mer tillgängligt filmutbud i regionen.

Flera biografer på mindre orter kämpar dessvärre för sin överlevnad. Region Dalarna ser med oro på den negativa utvecklingen och vill i dialog med biografägarna och andra visningsaktörer bidra till att bibehålla och stärka Dalarnas biografstruktur. Detta genom kompetensutveckling, konsultativt stöd, interregional samverkan och medverkan i nationella nätverk i syfte att driva regionala biografers frågor och behov.

**Definitionen av värdefull film är att den i hög grad bedöms nå kvalitetskriterierna angelägenhet, originalitet, och hantverksskicklighet.
Källa: Svenska Filminstitutet.*

Fortsätta utvecklingen av Dalarna som en attraktiv produktion- och inspelningsplats samt stärka återväxten av filmskapare i länet

På svensk film skildras inte hela Sverige, utan oftast de regioner som organiserat sig tillräckligt för att kunna ta emot filminspelningar. Därför har Region Dalarna sedan föregående planperiod inlett en satsning för att göra Dalarna till en attraktiv region för större film och tv-produktioner. Närvaron av stora produktioner i regionen har stor betydelse för och skapar synergier mellan barn och unga-området, talangutveckling, filmarbetare och visningsområdet.

Positiva följder av en professionell filmproduktion som har sin inspelning i länet är de mervärden som genereras. Det kan vara intäkter till lokala näringar, att filmproduktionen blir en katalysator till de kreativa och kulturella näringarna (KKN) och att en inspelning i länet ger en ökad regional attraktivitet.

Region Dalarna vill fortsätta utveckla denna satsning och arbeta långsiktigt genom att stärka återväxten av filmskapare i länet och förstärka förutsättningarna för film- och kulturarbetare att kunna bo och verka i länet.

Region Dalarna vill:

- driva utvecklingsfrågor inom filmområdet för barn och unga samt stärka arbetet med media- och filmkunnigheten i Dalarna
- främja utvecklingen av Dalarnas biografstruktur samt stärka förutsättningarna för visning och spridning av värdefull film
- fortsätta utvecklingen av Dalarna som en attraktiv produktion- och inspelningsplats samt stärka återväxten av filmskapare i länet.

Spelkultur

Spelkultur är ett relativt nytt begrepp. Inom spelkultur ryms bland annat brädspel, cosplay, E-sport, figurspel, lajv, kortspel, rollspel och TV- och datorspel. Spelkultur angränsar och till vissa delar överlappar en rad av de befintliga etablerade kulturverksamheterna.

Utredningen "Regional spelkultur" (2021) visar att Dalarnas har ett brett utbud av spelkultursföreningar, studieförbund, utbildningar och företag som är verksamma inom området. Spelkultur är en stor del av vardagen hos många barn, unga och vuxna.

Region Dalarna vill stärka spelkulturen och under planperioden pröva spelkultur som ett eget verksamhetsområde. Genom att stärka kompetensen kring spelkultur hos övriga kultur- och bildningsområden vill Region Dalarna bidra till utveckling av digital delaktighet och digitala kompetenser och därigenom bidra till ett breddat deltagande, ett brett kulturutbud och en meningsfull fritid.

Spelkulturens infrastruktur

Spelkultur genomförs till viss utsträckning i organiserad form men en mycket stor del är helt informellt. De flesta spel- och spelkultursföreningar i Dalarna är medlemmar i det nationella ungdomsförbundet Sverok och har en stor bredd av spelformer och aktiviteter.

Mora Rollspelsklubb har i 30 år samlat spelkultursintresserade. Föreningen GUSWIL samlar spelare och arrangerar LAN. Andra föreningar som funnits under flera år med omfattande verksamhet är Spelföreningen Valkyr i Rättvik, Konfliktspel i Borlänge, Falu Konfliktspel och Lajv- och spelföreningen Epos i Borlänge.

Flera studieförbund har verksamhet kopplad till spel. Studieförbundet har sedan flera år en verksamhetsutvecklare med särskilt fokus på spel. Studieförbundet samverkar med Rättviks bibliotek kring spelkvällar och med flera föreningar kring spelkonventet ArCon. Två projekt med stöd från Region Dalarna *E-sport som kultur- och verksamhetsform* och *Under ytan - en lajvsaga* har genomförts under innevarande planperiod av Studieförbundet.

Spel som en pedagogisk metod i klassrum förekommer kommunal nivå. Mer specifika satsningar där spelkulturen är ett bärande element är till exempel Fritidsgården Jippo i Insjön i samarbete med spelföreningen IGC och Leksands kommun. Samverkan mellan kommun och civilsamhälle finns på flera håll exempelvis i Rättvik där kommunen samverkar med spelföreningen Valkyr kring fritidsaktiviteter på Ungdomens hus. Avesta kommun driver sedan 2017 spelkonventet AvestaCon.

Folkbiblioteken har en unik roll bland offentliga aktörer i det att de har både utvecklad verksamhet inom spel och spelkultur samt upparbetade relationer med föreningslivet. Falu Stadsbibliotek, liksom många andra bibliotek, har under flera år varit en viktig mötesplats för spelkultursintresserade. Utlåningen av spel både analoga och digitala är stor.

Tensionhusets i Falun är en viktig mötesplats. Här finns yrkeshögskolan PlaygroundSquad (PSQ) som under 20 år har examinerat över 500 elever inom spelgrafik, spelprogrammering och speldesign. I huset finns även en spelbutik och ett makerspace. Flera av Faluns föreningar använder lokalerna för återkommande spelkvällar.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Pröva spelkultur som ett eget verksamhetsområde

För att stärka kompetensen hos offentliga aktörer, skola och föreningslivet inom spelkultur vill Region Dalarna utreda och pröva Spelkulturen som eget verksamhetsområde.

Utredningen "Regional spelkultur" (2021) visar att spelkultur kan vara ett verktyg för att främja ungas organisering, stärka medie- och informationskunnighet, samt att bredda deltagande och främja möjligheter till eget skapande. Region Dalarna vill genom att lyfta in spelkultur som eget verksamhetsområde stödja utvecklingen av föreningar, studieförbund, företag, och utbildningar som arbetar med spelkultur.

Erbjuda kompetenshöjande insatser för regionens alla verksamhetsområden och Dalarnas kommuner

Många delar i spelkulturen innehåller kulturuttryck som bildkonst, teater, konsthantverk, musik, film, författande eller textil-, trä-, och metallslöjd och är genreöverskridande.

Region Dalarna vill erbjuda kompetenshöjande insatser, hitta nya samverkansmöjligheter och öka samarbetet mellan kulturområden, särskilt genom verksamheter som riktar sig till barn och unga.

Stärka demokratin genom att bidra till barn och ungas organisering

Spelkultur och spelhobbyn är en stor del av barn och ungas vardag. Ofta ger spelkulturen barn och unga ett socialt sammanhang och möjlighet att ses, utvecklas, och lära tillsammans i grupp. Genom att stärka dialogen med barn och unga vill Region Dalarna öka barn och ungas reella inflytande och medbestämmande, stärka demokratin och bidra till barn och ungas organisering.

Region Dalarna vill:

- prova spelkultur som eget verksamhetsområde under planperioden,
- erbjuda kompetenshöjande insatser för regionens alla verksamhetsområden och Dalarnas kommuner och
- stärka demokratin genom att bidra till barns och ungas organisering

Enskilda arkiv

Arkiven är en outtömlig källa till kunskap om vårt gemensamma kulturarv. Historien kan väckas till liv genom alla de olika typer av handlingar, så som traditionella arkivhandlingar men även kartor, ritningar, fotografier och filmer som finns bevarade och förtecknade här. Väl fungerande arkiv är viktiga för flera grupper i samhället. De gör det möjligt för media och allmänhet att granska den offentliga makten. Utifrån arkivens källmaterial tar forskare och studenter inom högskola och akademi fram ny kunskap om samhället. För släkt- och hembygdsforskare kan upptäckterna i arkivet ge viktiga pusselbitar till berättelsen om den egna individen, familjen eller hemorten.

Arkivsektorn är delad i två delar – offentliga och enskilda arkiv. Den offentliga arkivverksamheten lyder under offentlighetsprincipen och arkivlagen. Den omfattar statliga myndigheter, kommuner och region. Hit räknas till exempel Region Dalarnas eget arkiv i Ludvika. Enskilda arkiv är föreningsarkiv, företagsarkiv, personarkiv, gårdsarkiv med mera. Den regionala kultur- och bildningsplanen omfattar de enskilda arkiven i länet.

Infrastruktur för de enskilda arkiven

I Dalarna återfinns enskilda arkiv inom flera verksamheter, exempelvis på företags- och föreningsarkiv, inom hembygdsrörelsen och på läns museet. En del enskilda arkiv kan även ha tagits emot av de kommunala arkiven och Region Dalarnas arkiv, även om det primärt inte är deras uppgift. Folkmusikens hus i Rättvik har byggt upp tekniska resurser och hög kompetens inom ljudmigring, ljudarkivering och tillgängliggörande av framförallt folkmusik från länet och riket i stort.

I Falun finns tre arkiv samlade under samma tak: Arkivcentrum Dalarna, Dalarnas Folkrörelsearkiv och Falu kommuns centralarkiv. Arkiven har samma öppettider och delar en gemensamt bemannad forskarexpedition och en forskarsal. Byggnaden ägs av Arkivcentrum Dalarna, som tack vare det väl fungerande samarbetet med övriga verksamheter utsågs till Årets arkiv 2014.

Det regionala uppdraget för de enskilda arkiven i länet innehas av Arkivcentrum Dalarna och Dalarnas Folkrörelsearkiv. Arkivcentrum Dalarna är en ekonomisk förening med uppdrag att driva ett näringslivsarkiv, främja forskning samt vara ett forum för näringslivshistoria i länet. Medlemmar i den ekonomiska föreningen är Region Dalarna, Stiftelsen Stora Kopparberget, Dalarnas Folkrörelsearkiv, Falu kommun, Riksarkivet, Stora Enso AB, Borlänge kommun och Falu Kyrkliga samfällighet. Här förvaras, vårdas och tillgängliggörs handlingar från företag, organisationer och enskilda med anknytning till Dalarnas näringsliv. Inom detta område samarbetar man även med andra arkiv inom länet, och sedan 2017 pågår ett projekt där man ordnar och förtecknar Malung-Sälens kommuns lokalhistoriska arkiv, där information om bland annat skinnäringen bevaras. Arkivet består för närvarande av cirka 19 000 hyllmeter handlingar och cirka 55 000 kartor/ritningar. Största arkivet är från Stora Enso AB, vilket är landets största sammanhållna enskilda företagsarkiv. Stora Ensos arkiv är av både regionalt, nationellt och internationellt intresse, inte minst avseende Falu koppargruva och Världsarvet Falun.

Initiativet till att grunda den ideella föreningen Dalarnas Folkrörelsearkiv togs gemensamt av Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund och Dalarnas Bildningsförbund 1959. Ursprungligen var arkivet en depå för arbetarrörelsens arkivmaterial. Med tiden kom även andra folkrörelser, så som nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen, den kooperativa rörelsen och idrottsrörelsen, att deponera sitt material här. Arkivet är idag politiskt och religiöst oberoende och hyser nästan alla de större partiernas arkiv. I Dalarnas Folkrörelsearkiv finns arkiv deponerade från samtliga 15 kommuner i Dalarna. Totalt omfattar materialet mera än 4 300 arkivbildare. Arkivets viktigaste uppgift är att fortsätta långtidsbevara, vårda och tillgängliggöra det rika kulturhistoriska material som folkrörelse- och föreningslivets organisationer i Dalarna har skapat och fortsätter att skapa. I dag har Dalarnas Folkrörelsearkiv över 135 medlemsorganisationer som alla valt att bevara sina unika handlingar på arkivet. Utöver detta finns det även en stor mängd historiskt material från många olika typer av föreningar som inte längre finns kvar och dessa ägs i dag av Dalarnas Folkrörelsearkiv.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Riktade insatser för digitisering och digitalisering av enskilda arkiv

Större delen av arkivmaterialet hos Arkivcentrum Dalarna och Dalarnas Folkrörelsearkiv är och förblir, av praktiska skäl, analogt, men det finns ett stort behov av göra angelägna delar av samlingarna tillgängliga digitalt.

Mängden handlingar som digitiserats i samband med förfrågningar eller utställningar har ökat. Stora delar av Dalarnas Folkrörelsearkivs fansamlingar har fotograferats och finns tillgängliga i digital form,

och vissa nyckelvolymerna i Arkivcentrum Dalarnas bestånd finns digitaliserade i PDF-format. Verksamheterna fortsätter arbetet med riktade insatser för att digitalisera speciellt skört och efterfrågat material.

Både Arkivcentrum Dalarna och Dalarnas Folkrorelsearkiv har i dagsläget tjänster vigda för digitalisering av manuella förteckningar. Dessa arbeten kommer att fortgå under överskådlig tid och leder till en påtaglig förbättring med ökad sökbarhet och tillgänglighet.

Ordnings- och förteckningsarbete är kärnverksamhet för arkiven och att göra bestånd och förteckningar tillgängliga och sökbara över internet genom Nationell Arkivdatabas (=NAD) är därför en viktig insats. Verksamheterna kommer därför att sträva efter största möjliga exponering utifrån sina individuella förutsättningar.

Stora Kopparbergs Bergslags arkivbildning nomineras som världsminne

Grundat 1992, uppmärksammar Unescos Världsminnesprogram det skrivna kulturarvet och bidrar på så sätt till att stärka yttrandefriheten genom att sprida kunskap och information. Målet med Världsminnesprogrammet är att öka digitaliseringen och främja bevarandet av arkiv och dokument. Det finns idag sju världsminnen i Sverige.

Stora Kopparbergs Bergslags arkivbildning utgör den absolut viktigaste kunskapskällan till Falu gruva och Kopparbergslagen som redan 2001 upptogs på Unescos världsarvslista. Arkivet finns sedan 2014 på Svenska Unescorådets tentativa lista över möjliga framtida världsminnen och Region Dalarna hoppas att tiden nu är mogen att arkivet förlänas ett internationellt skydd och nomineras till världsminne.

Region Dalarna vill:

- prioritera insatser för digitalisering och digitalisering av enskilda arkiv och
- verka för att Stora Kopparbergs Bergslags arkivbildning nomineras till världsminne

Museer och kulturmiljö

Region Dalarna bidrar till den regionala museiverksamheten och museernas arbete med kulturarvet och kulturmiljöerna i länet.

Museer brukar beskrivas som institutioner som utan egentligt vinstintresse tjänar samhället och dess utveckling, som är öppna för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker och visar olika vittnesbörd om människan och hennes omvärld, så att de kan studeras, utgöra forskningsmaterial och skapa ett lärande, men också väcka nyfikenhet och förundran och upplevas av den som önskar göra det.

En kulturmiljö betecknar den miljö som påverkats och formats av mänsklig aktivitet och som därigenom berättar om människors liv. Det kan röra sig om en enskild bebyggelsestruktur eller lämning, en del av ett landskap eller en hel region. Även immateriella företeelser som ortsnamn och sägner utgör delar av Dalarnas kulturmiljöer.

Kulturmiljöer har lokala särdrag, men ofta också sådana som är universella. Kulturmiljöerna är en del av kulturarvet, som är ett bredare begrepp och används inte enbart för föremål, konst, byggnader och fornlämningar utan också om berättelser, traditioner, musik, namnskick, verksamheter och andra spår och värden från dagens och tidigare generationer. Kulturarvet fylls ständigt på.

Det levande kulturarvet i Dalarna har sedan nationalromantiken utgjort en viktig komponent i en

svensk identitet. Det gör också att kulturarvet fått en särskild status i länet. Det nästan allom närvarande kulturarvet gör att många måste förhålla sig till det, exempelvis genom upplevelser, egna uttryck, lärande, tolkningar och problematiseringar.

På så sätt präglas också Regionens kulturella karaktär och unicitet, både i egna och andras ögon. Det kan vara en framgångsfaktor för den regionala utvecklingen på många plan. Därmed blir kulturarvet en i flera avseende värdefull tillgång för Dalarna och dess invånare som bör vårdas och utvecklas omsorgsfullt och långsiktigt hållbart.

Kopplingen till hur den regionala museiverksamheten kan bidra till den regionala utvecklingsstrategin (Dalastrategin 2030) är flera:

- Ett klimatsmart Dalarna kan främjas genom att ta tillvara och sprida kunskap om äldre tiders byggnadsskick och metoder inom jordbruk.
- Ett konkurrenskraftigt Dalarna kan främjas genom kulturarvets påverkan på trivsel, nyfikenhet och attraktionskraft såväl hos invånare (både befintliga, nya och potentiella) som hos besökare – något som bidrar positivt till både kompetensförsörjning och besöksnäring.
- Ett sammanhållet Dalarna kan främjas genom kulturarvets – och särskilt kulturmiljöers – förmåga att skapa identifikation, igenkännande och relation till det lokala både hos invånare med långvarig förankring i Dalarna och hos personer som kommit hit senare.

Förutom de nationella kulturpolitiska och regionala målen omfattas kulturarvsområdet även av nationella kulturmiljömål samt kulturmiljölagen, miljöbalken och museilagen, en lag som särskilt säkerställer museernas oberoende och frihet.

Infrastruktur inom musei- och kulturmiljöområdet

Museer och kulturmiljöer i Dalarna är väl inventerade och kan summeras i siffror. I länet finns Världsarvet Falun, som är ett av Sveriges femton objekt på Unescos världsarvslista och en juvel i museilandskapet, 1 länsmuseum, 2 ekomuseer, 26 konstnärshem eller -museer kopplade till enskilda konstnärskap, 96 byggnadsminnen, 7 statliga byggnadsminnen och 2 kulturresevat, 3 kommunala kulturhus, 93 arbetslivsmuseer och ett femtiotal hembygds- och gammalgårdar. Siffrorna visar dels på kulturarvets storlek och tyngd i länet men vittnar även om sektorns mångfald och uppdelning på flera små aktörer.

Dalarnas museum är länsmuseum i Dalarna och organiserat i en stiftelse med regionen och Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund som stiftare. Dalarnas museum uppbär det regionala museiuppdraget och är ett av Sveriges stora kulturhistoriska museum för folkkonst. Här finns en av Sveriges största samlingar av dalmålningar, folkmusik, dräkter och textilier samt grafik. I museet visas fasta och tillfälliga utställningar kopplade till såväl aktuella ämnen i samhället som kulturhistoriska perspektiv. Till utställningsverksamheten finns en bred pedagogisk verksamhet för skola och allmänhet som bland annat omfattar visningar, föreläsningar, temadagar och olika workshoppar. Dalarnas museum samlar, vårdar, undersöker och visar artefakter, berättelser och kulturmiljöer som beskriver hur människor i Dalarna har levt, bott, nyttjat och rört sig i landskapet. På så sätt uppmärksammas och sprids kunskap om kulturlandskapet, de fysiska spåren av människan och berättelserna över hela Dalarna. Genom kulturmiljövård med arkeologi, byggnadsvård och hembygdsrörelsen tar museet tillvara kulturlandskapet som en långsiktigt hållbar tillgång för människors livsmiljöer och identiteter, för besöksnäring och för samhällets utveckling. Dalarnas museum jobbar i nära samarbete med bland annat kommunerna, skolan, studieförbunden,

hembygdsrörelsen, hemslöjden och länsstyrelsen samt bistår även lokala museer, i vissa fall även organisatoriskt.

Regionen är inte bara stiftare till Dalarnas museum utan även huvudman för Måendets museum, tidigare Mentalvårdsmuseet, som förmedlar och förvaltar psykiatrihistoria utifrån Sätters sjukhus perspektiv och lämnade artefakter och källor. Genom den historien förmedlas också en nationell kulturhistoria. Mentalvårdsmuseets mål är att öka kunskapen om psykiatrihistorien och psykisk sjukdom i hela länet och på så sätt motverka eventuell rädsla och känsla av främlingskap inför till synes avvikande människor och beteenden. Måendets museum har delvis ett nytt uppdrag att även relatera till psykisk ohälsa idag och då särskilt rikta sig till barn och unga.

För kommunerna i Dalarna är kulturarvet en särskilt viktig fråga, som en del av en lokal identitet i ett traditionsrikt län. Kommunerna har stora möjligheter att utveckla områden och bebyggelse i samklang med äldre kulturlandskap och kulturbebyggelse. Kommunerna äger och vårdar ofta kulturmiljöer samt driver ibland museer och kulturhus i egen regi. De främjar sektorn i olika omfattning genom att fördela bidrag och stödja föreningar med sin kompetens. Inom Bergslagsområdet ingår Ludvika och Smedjebackens kommuner, jämte fem kommuner i Västmanland och två läns museer i en formaliserad samverkan i Stiftelsen Ekomuseum Bergslagen, som erhåller regionala och kommunala medel för att förmedla Bergslagens industrihistoria på cirka 60 olika besöksmål.

Bland länets många idéburna kulturbärare intar Svenska kyrkan en särskild plats. Kyrkan förvaltar en viktig del av socknarnas kulturarv genom sina kyrkor med inventarier, varav flera skyddas enligt lag och omfattas av den kyrkoantikvariska ersättningen. Dalarnas traditioner och folkkultur bärs främst av enskilda och ideellt föreningsliv. Det är inom folkrörelser som folkmusik, folkdans, hembygdsrörelse, arbetsmuseer och hemslöjd som medlemmar lägger ner hundratals årsarbetsverk för att föra länets kulturarv vidare till nya generationer och invånare. Inom museum/kulturmiljö är det främst Arbetslivsmuseernas samarbetsråd och Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund som organiserar och stödjer sina medlemsföreningar i Dalarna. Hembygdsförbundet organiserar 91 medlemsföreningar med närmare 21 000 medlemmar. Förbundet främjar hembygdsarbete i landskapet Dalarna genom medlemsaktiviteter, kunskapsgenerering och -spridning samt genom utdelning av priser, utmärkelser och projektstöd.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Breda och fördjupa kunskap och forskning om Dalarnas kulturarv

Dalarnas museum har omfattande kulturhistoriska och i många fall unika samlingar som inte ställs ut i de publika museilokalerna. Dessa skatter förvaras i föremålsmagasin. Regionen har beslutat att investera i nya sådana lokaler i utkanten av Falun för museets räkning. Sett ur ett långsiktigt perspektiv är det nog den enskilt viktigaste politiska handlingen på det kulturhistoriska området i Dalarna som har vidtagits under senare år. Med moderna samlingsmagasin sker en avsevärd kvalitetshöjning och förbättring av förutsättningarna att bevara Dalarnas museums kulturskatter för eftervärlden. Tillgängligheten kommer att öka och därmed även värdet av museets samlingar, både genom att förutsättningarna att digitalisera drastiskt förbättras och för att utnyttja samlingarna för utställningar och forskning/studier. Region Dalarna vill ta till vara möjligheterna som nya föremålsmagasin för Dalarnas museum erbjuder för att både inom och utanför Dalarnas gränser bredda och fördjupa kunskap och forskning om Dalarnas kulturarv

Stärka museernas och kulturarvets roll för skolorna

Kulturmiljö, kulturarv och museer kan i högre omfattning än idag bidra till måluppfyllelse inom skolan. En stärkt museipedagogik bidrar till att öka barns och elevers kunskaper om så väl den egna hembygden och landskapet som om nationella och internationella perspektiv. Att skolklasser besöker museet eller tar det av kulturarvet på plats är minst lika viktigt som att museet blir en resurs i skolan genom fysiska besök eller tillhandahållet skolmaterial, på papper eller digitalt.

Stärka det regionala perspektivet i utvecklingen av Världsarvet Falun

År 2001 upptogs det industrihistoriska landskapet kring Stora Kopparberget och Falun på Unescos världsarvslista. Sedan 2019 finns en nationell strategi för världsarven i Sverige där regionerna pekas ut som viktiga parter och efterfrågas inta en mer aktiv roll i utvecklingen av de 15 världsarven i Sverige. Genom projektet Stärkta världsarv har Region Dalarna bland annat drivit ett internt arbete för att bättre kunna möta det lokala världsarvets behov för att på så sätt bidra med sitt regionala perspektiv i världsarvets utveckling. Arbetet har omfattat dels länskulturinstitutioner som Dalarnas museum och Arkivcentrum Dalarna, dels förvaltningarna för Kultur- och bildning samt Regional utveckling. Region Dalarna är adjungerad i det lokala världsarvsrådet.

Region Dalarna vill:

- bredda och fördjupa kunskap och forskning om Dalarnas kulturarv,
- stärka museernas och kulturarvets roll för skolorna och
- stärka det regionala perspektivet i utvecklingen av Världsarvet Falun.

Hemslöjd och hantverk

Hemslöjd är ett levande folkligt kulturarv och en del av länets kulturella identitet. Hemslöjd förenar nutid och tradition, lokal särprägel med internationella influenser. Slöjdade föremål är präglade av handens arbete och kunskap om material och teknik. Slöjdens material och hantverksmässiga tekniker är resurssnåla och har liten påverkan på miljön. Överföring av handens kunskap till yngre generationer, för bevarande och utveckling av olika slöjdtekniker i framtiden, ligger helt i linje med Unescos konvention om bevarandet av det immateriella kulturarvet.

Hemslöjdens infrastruktur

Dalarna intar en särställning när man räknar på hur många som ägnar sig åt och livnär sig på slöjd, hantverk och konsthantverk. Området intar en stark position nationellt inom näring, utbildning och föreningsliv. Dalarnas slöjd och slöjdare bidrar rikligt med aktiviteter och innehåll till Dalarnas starka varumärke inom kulturturism.

Dalarnas Hemslöjdsförbund bildat 1937, är den samlande regionala organisationen för länets hemslöjd och innehar det regionala uppdraget att bedriva hemslöjdsfrämjande verksamhet i Dalarna. Hemslöjdsförbundet jobbar för att tillvarata, utveckla och förnya slöjden som kultur och näring.

Förbundet har 19 juridiska medlemmar, både ideella och näringsdrivande. Fem av medlemmarna bedriver butiksverksamhet med försäljning av slöjd och hantverk. Hemslöjdsförbundet är arbetsgivare åt två hemslöjdskonsulenter vars verksamhet omfattar områdena kulturarv, kunskapsförmedling och näring. Målgrupper är slöjdare/hantverkare, pedagoger, föreningar och den slöjdintresserade allmänheten. Barn och unga utgör en prioriterad målgrupp.

Genom att upplysa om slöjdens kunskaper och naturliga material kan hemslöjdsförbundet bidra till att öka medvetenheten om en hållbar utveckling av samhället. Hållbarhet och mångfald ska

genomsyra alla led inom hemslöjdens verksamhetsområden. I de lokala hemslöjdsföreningarna bedrivs en utåtriktad verksamhet i form av kurser, vävstugor och aktivitet för barn. Flera hemslöjdsföreningar har föremålssamlingar som tillgängliggjorts genom digitalisering.

I Insjön, Leksands kommun, ligger Sätergläntan – Institutet för slöjd och hantverk som är Nordens centrum för lärande inom slöjd. Här finns yrkesinriktade utbildningar på 1–3 år i smide, trä, vävning och sömnad där eleverna efter 3 år kan erlægga ett gesällprov. Utbildningarna lockar elever inte bara från hela Sverige utan även från en rad andra länder. Här finns även distansutbildningar samt korta kurser i en mängd olika tekniker. Med sin geografiska placering är Sätergläntan även viktig för den regionala utvecklingen av slöjden.

Dalarnas folkhögskolor har alla någon form av slöjd- eller hantverksutbildning.

Stiftelsen Hantverk och utbildning anordnar utbildningar till hantverkslärling inom ett 80-tal smala hantverksyrken.

Dalarnas museum samt flera av länets hemslöjds- och hembygdsföreningar har rika samlingar av föremål inom textil, folkkonst, hemslöjd och hantverk som används till inspiration och kunskapskälla av slöjdare och utbildningar. I takt med att dessa blir digitaliserade ökar tillgängligheten och möjligheten att ta del av samlingarna.

På arrangörssidan finns även lokala museer, kulturhus, bibliotek, studieförbund, hemslöjdsföreningar och hembygdsgårdar. Genom utställningar, workshopar och seminarier bidrar de alla till att sprida kunskap och inspiration om hemslöjd, hantverk och konsthantverk.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Verka för bevarande av slöjdens och hantverkets immateriella kulturarv

Traditionell hantverkskunskap omfattas av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Med immateriellt kulturarv menas en kunskapstradition som överförs mellan generationer. I Dalarna finns mycket av den immateriella kunskapen bevarad inom olika slöjdtekniker, mycket tack vare enskilda initiativ, både ideella och professionella. Men slöjdens tysta kunskaper förs inte idag naturligt vidare mellan generationer på samma sätt som tidigare. Region Dalarna vill verka för att bibehålla en hög kunskapsnivå inom slöjd och hantverk och i förlängningen använda det levande kulturarvet till nyskapande och profilering av Dalarna. Detta skulle kunna ske genom att säkerställa en hög nivå på de utbildningar som finns i länet samt undersöka behovet av nya. Andra delar är att arbeta med dokumentation och tillgängliggörande, bygga upp regional samordning och nätverk för att tillgodose tillgången på material, utrustning och gemensamma verkstäder, samt möjliggöra fördjupning och forskning inom hantverk och slöjd.

Framhålla slöjdens bidrag till hållbar omställning och uppmuntra till ett ökat återbruk

Hemslöjdens har en naturlig koppling till Agenda 2030 där materialkännedom, vård av föremål och vikten av närproducerade produkter utgör kärnan av verksamheten. Traditionella slöjdtekniker är relevanta för ett effektivt nyttjande av naturresurser, kvalitetsmedvetenhet, återvinning och återbruk samt kan ge utövande slöjdare en viktig roll som inspiratörer och förebilder. Omställningen till hållbara material och cirkulär ekonomi tillhör hemslöjdens expertkunskap och kan ske genom att främja hållbara konsumtions- och produktionsmönster, uppmuntra till reparation och renovering samt fortbilda yrkesverksamma slöjdare i hållbarhetsfrågor.

Region Dalarna vill:

- verka för bevarande av slöjdens och hantverkets immateriella kulturarv samt
- framhålla slöjdens bidrag till hållbar omställning.

Bildning

Ett demokratiskt samhälle växer fram där människor förstår och respekterar varandra. Bildning är den process där människor utvecklar den förmågan. Folkbildning är samlingsnamnet på bildningsarbetet som i mer än hundra år har samlat människor kring kurser och studiecirklar för livslångt lärande och kulturutövande. De olika bildningsrörelserna växte fram parallellt med och i samarbete med de nya folkrörelserna på 1800-talet: nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och frikyrkorörelsen. Redan från start fanns en stark koppling mellan bildning och demokrati i samband med att de första folkhögskolorna, biblioteken, föreläsföreningarna, bildningscirklar samt även tidskrifter och debattböcker grundades. Inom folkbildningen pågår en ständig utveckling av metoder och arbetssätt för en modern bildningsverksamhet som följer samhällsutvecklingen. De främsta aktörerna inom folkbildning är studieförbund och folkhögskolor, som är en egen utbildningsform. Folkbiblioteken är också en gren på folkbildningsträdet med sitt fria rum för människors kunskapssökande. Folkbildningen och folkrörelserna hänger tätt samman och har stor betydelse för civilsamhällets roll i samhällsutvecklingen.

Att delta i folkbildningsverksamhet är mer än bara kunskapsinhämtning, deltagarna söker sig till kunskap genom dialog och reflektion. Orden *insikt*, *reflektion* och *sammanhang* återkommer ofta i definitionen av vad bildning är. Deltagandet är fritt och frivilligt och folkbildningens förhållningssätt till lärande innebär att deltagarna har stort inflytande över vad och hur de lär sig. Studiecirkelarna och folkhögskolekurserna är anpassade efter deltagarnas förutsättningar och behov.

Folkbildningen erbjuder livslångt lärande och möjlighet för människor att höja sin bildnings- och utbildningsnivå. Att främja bildning i Dalarna är att ge människor förutsättningar att skaffa sig nya kunskaper, nya intryck och möjlighet att reflektera över dem tillsammans med andra. Att främja bildning stärker den sociala sammanhållningen i Dalarna genom att människor som står långt från arbetsmarknaden eller som inte hittar sin plats i det ordinarie skolsystemet får en möjlighet för en nystart. Genom att delta på folkhögskolornas yrkesinriktade kurser kan deltagare utmana sig själva och hitta nya intressen och nya yrken.

Region Dalarna har sedan inträdet i samverkansmodellen 2012 kunnat konstatera att det kulturpolitiska området stärkts i spåren av en utvecklad dialog med länets kommuner, civilsamhälle och läns kulturinstitutioner. Då regionen år 2016 utvidgade sin regionala kulturplan till att även omfatta folkbildning var det utifrån övertygelsen att det finns synergieffekter att vinna på ett liknande arbetssätt med folkbildningen.

Folkbildningen är en gräsrotsrörelse som har en naturlig koppling till den regionala utvecklingen genom sitt sätt att verka i samhället. Den sociala sammanhållningen i länet stärks genom möjligheten till ett livslångt lärande och genom att folkbildningen fångar upp individer i utanförskap. Deltagare inom folkbildningens cirkelverksamhet och folkhögskolekurser får möjlighet att skaffa sig nya kunskaper och lära sig nya yrken och bidrar således till att skapa ett konkurrenskraftigt Dalarna. Genom ett aktivt deltagande i klimat- och energifrågor samt ett brett nätverk inom den idéburna sektorn bidrar även folkbildningen till att uppnå målet om ett klimatsmart Dalarna.

Folkbildningens infrastruktur

Region Dalarna ger stöd till folkbildningsverksamhet genom verksamhetsbidrag och genom att studieförbund och rörelsedrivna folkhögskolor kan söka regionala projektmedel. Region Dalarna stödjer även bildningen genom att driva folkhögskolor i egen regi, ge bidrag till idéburna organisationer, stimulera till ökad samverkan mellan kommunbiblioteken samt mellan folkbildning och andra aktörer. Vid sidan av regionen är kommunerna viktiga främjare av folkbildning i egenskap av huvudman för de lagstadgade folkbiblioteken och som bidragsgivare till studieförbunden och de rörelsedrivna folkhögskolorna.

Dalarnas bildningsförbund är länets gemensamma samverkansorgan och paraplyorganisation för folkbildning. De har som grund att gemensamt dra nytta av varandras kunskaper och lära sig saker tillsammans samt vara den samlingspunkt dit alla kan vända sig med frågor om folkbildning och samhällslösningar. Utbildning och bildning utgör de självklara byggstenarna för bildningsförbundet.

Folkbildning är en stor kulturbärare och länskulturinstitutionerna är alla viktiga samarbetsparter för folkhögskolor och studieförbund. Högre utbildning och forskning är en viktig aktör som genom olika forskningsprojekt bidrar till ökad kunskap både om och inom folkrörelser och föreningsliv.

I Dalarna finns sju folkhögskolor och elva studieförbund.

Regionens tre folkhögskolor

Fornby folkhögskola är belägen i Borlänge sedan 1877 och numera finns även två filialer i Falun, i centrum och i Vassbo. Fornby driver ett demokratiarbete för folkhälsa genom livslångt lärande samt engagemang och delaktighet i samhälle och kultur. Kursutbudet omfattar allmänna behörighetsgivande kurser, fritidsledarutbildning, hjärnskadekurs, konst- och textilkurser samt studieförberedande kurs. De flesta kurser hålls på plats på Fornby men som komplement finns även kurser med fjärrstudier eller distansstudier. Årligen arrangeras en sommarkursvecka med inriktning mot måleri, keramik, broderi, träslöjd med mera samt korta kurser i samverkan med olika föreningar. Fornbys internat och lokaler används även för konferensverksamhet, främst Region Dalarnas interna konferenser och utbildningar.

Malungs folkhögskola startade 1909 i tingshuset Malung, med den nybildade Västerdalarnas folkhögskoleförening som huvudman. Den bestod av Transtrand, Lima, Malung och Äppelbo socknar. Skolan har för närvarande allmän kurs med temainriktning, yrkesutbildning – personlig assistent, kurs för personer med intellektuell funktionsnedsättning, profilkurser inom friluftsliv-fjälledare-fäbodskötsel, hantverk - textil, smide, skinn, folkmusik - fiol, folklig sång och dans. En återkommande kurs är "Lev billigt – må bra" som är helt på distans med fokus på privatekonomi med kopplingen till kost och mående. Andra återkommande kurser är exempelvis konstkurser, kurs för att lära sig Malungsmål samt kurs i samarbete med Svenska institutet för utländska universitetsstudenter som läser svenska. För övrigt har skolan en variation av sommar- och kortkurser samt uppdragsutbildning, konferensverksamhet och festivalarrangemang. Med förankring i skolans nuvarande profiler och lokalsamhället verkar skolan för bildning, fortbildning och kompetensförsörjning i ett lokalt, regionalt och nationellt perspektiv. Friskvård, i vid mening, är skolans signum.

Mora folkhögskola är en anrik skola grundad under namnet Skeriol av konstnären Anders Zorn 1907 i syfte att ge bygdens ungdomar möjlighet till utbildning. Kursutbudet har varierat under åren i enlighet med medborgarnas behov och omvärldens förändringar. Idag är skolan ett centrum för utbildning, folkbildning och kulturverksamhet i norra Dalarna med verksamhet både på Skeriol i Mora och i Skattungbyn i Orsa kommun. Verksamheten bedrivs huvudsakligen i form av allmän kurs och särskilda kurser inom skolans profilområden: natur, miljö, hälsa och skapande i ett hållbarhets- och helhetsperspektiv. Dessutom anordnar folkhögskolan distanskurser och korta kurser samt arrangerar

öppen avgiftsfri verksamhet mot allmänheten i form av bildnings- och kulturprogram. Med avstamp i ett gediget kulturarv utvecklar folkhögskolan angelägna och moderna former för livslångt lärande och är föregångare inom ekologisk odling och självhushållning likväl som inom digital delaktighet.

De fyra rörelsedrivna skolorna i Dalarna

Brunnsviks folkhögskola med huvudsäte i Borlänge grundades 1906 av Landsorganisationen, LO, och Kooperativa förbundet och blev därmed Sveriges första rörelsedrivna skola. Skolan bedriver kurser som ska ge människor möjligheter till att läsa in behörighet för vidare studier. Det genomförs utbildningar, dels på samhällsuppdrag, som har till syfte att leda till fortsatta studier, arbete, språk- och samhällskunskaper för olika prioriterade grupper, dels profilerade utbildningar tillsammans med huvudmännens organisationer. Skolan driver och utvecklar dessutom musiklinjen Creative Music i Borlänge. Brunnsvik arbetar aktivt med att utveckla nya utbildningar, som bygger på skolans idé och profil, folkbildning och pedagogik, stärker demokratin och ger stöd till folkrörelseutveckling. Huvudman är ABF-förbundet tillsammans med LO.

Leksands folkhögskola har sedan 1953 bedrivit utbildningar, främst inom hantverkssektorn. Idag finns utbildningar inom keramik, metall och bokbinderi. Här finns också en utbildning inom design och kreativt entreprenörskap. Allmän kurs har inriktningarna Grund, Personlig utveckling, Estetisk och Kreativ e-sport. Skolan bedriver också studiemotiverande folkhögskolekurser tillsammans med Arbetsförmedlingen. På sommaren fylls anläggningen av deltagare på en mängd sommarkurser och den nya mötesplatsen Wallénhallen har blivit ett fint tillskott till verksamheten. Huvudman är Stiftelsen hantverk & utbildning.

Sjöviks folkhögskola ligger i Folkärna, Avesta kommun. Verksamheten kan delas upp i folkhögskoleverksamhet, korta kurser och uppdrag samt sommarverksamhet och övrig folkhögskoleverksamhet. Sjövik erbjuder utbildningar i såväl allmänna ämnen som musik, textil, friluftsliv, timring och kurser för ungdomar med funktionsnedsättning. Huvudman är Eumeniakyrkan och Sjöviks kamratförbund.

Västanviks folkhögskola i Leksand erbjuder en studiemiljö där alla använder teckenspråk. Skolan står på tre ben: folkbildning, uppdragsutbildningar samt mottagande av döva asylsökande. Skolans målgrupper är döva, hörselskadade, personer med dövblindhet och hörande deltagare som vill studera och komplettera sina tidigare studier eller skaffa sig en yrkesutbildning. Bland annat är skolan en av de tre folkhögskolor som utbildar teckenspråkstolkar- och dövblindtolkar i samarbete med Myndigheten för Yrkehögskolan. Skolan är godkänd av Skolverket att bedriva SFI för döva och har undervisning i både Leksand och Stockholm. Skolan har också vecko- och helgkurser. På sommaren har skolan olika läger, kurser och konferenser. Sveriges Dövas Riksförbund är skolans huvudman.

Elva studieförbund med verksamhet i Dalarna

Arbetarnas bildningsförbund, ABF, består av 59 medlemsorganisationer och 54 organisationer med samarbetsavtal. ABF är partipolitiskt obundet, men dess värderingar sammanfaller med arbetarrörelsens. Grundarna är Socialdemokraterna, LO och Konsumentkooperationen. ABF är organiserat i ett daladistrikt med sex lokalkontor.

Folkuniversitetet drivs i stiftelseform med säte i fem orter i landet. I stiftelsernas styrelser sitter representanter från universiteten, studentkårerna och Folkuniversitetsföreningen. Studieförbundet är partipolitiskt obundet och fristående från religiösa och fackliga intressen. Dalarnas län ingår jämte

Uppsala, Västmanland, Örebro och Gävleborgs län, i Region Mitt med säte i Uppsala och ett lokalkontor i Falun.

Ibn Rushd är partipolitiskt obunden och verkar utifrån muslimska värderingar. Studieförbundet har fokus på tro, rättigheter och mångfald. I Ibn Rushd Mitt, med distriktskansli i Borlänge, ingår Dalarnas, Södermanland, Västmanland och Örebro län.

Kulturens bildningsverksamhet är partipolitiskt och religiöst obundet med mottot Av kulturutövare – för kulturutövare. Kulturens bidrar till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. Målgruppen är utövare av kultur i hela landet som söker lärande och utveckling i folkbildningens anda, inklusive nya utövare. Dalarna ingår i Region Mitt. Alla regioner delar på ett nationellt kansli.

Medborgarskolan har en humanistisk värdegrund och är partipolitiskt och religiöst obunden. Region Mitt med kontor i Falun och Ludvika omfattar Dalarnas, Gävleborgs, Jämtlands och Västernorrlands län.

Nyktethetsrörelsens bildningsverksamhet, NBV, är ett partipolitiskt obundet och religiöst neutralt studieförbund. NBVs idégrund bygger på nyktethet, demokrati och föreningsliv. NBVs vision är ”Befriande möten som bildar ett klartänkt Sverige”. Dalarna ingår i NBV Mitt, en region tillsammans med Örebro, Västmanlands och Uppsala län.

Sensus studieförbund lyfter fram livsfrågor, rättighetsfrågor och hållbarhetsfrågor. Sensus är partipolitiskt obundet och resultatet av en sammanslagning av Svenska kyrkans och KFUK/KFUMs studieförbund samt Tjänstemännens Bildningsverksamhet. Dalarna tillhör region Svealand som har tre kontor i länet. Sensus är också huvudman för Rättighets Centrum Dalarna.

Studieförbundet är ett partipolitiskt och religiöst obundet studieförbund med en särskild inriktning mot ökad kunskap om natur, djur, miljö och kultur. I Distrikt Mitt ingår Dalarnas, Gävleborgs Jämtlands län. Det finns fyra lokalkontor i länet.

Studieförbundet Bilda är sprunget ur frikyrkorörelsen och är en ideell och partipolitiskt obunden organisation. I Bilda Mitt ingår Dalarnas, Jämtlands , Gävleborgs samt delar av Västernorrlands län. Det finns fyra lokalkontor i länet.

Studieförbundet Vuxenskolan förenar landsbygdsrörelse och en liberal idétradition i samma studieförbund. Individens rätt att få vara en aktiv samhällsmedborgare, närvaro i hela landet och lokal utvecklingskraft är viktiga utgångspunkter för verksamheten. Vuxenskolan Dalarna är en avdelning med nio kontor.

RF (Riksidrottsförbundet) SISU är idrottens studie- och utbildningsorganisation och ska verka för att bidra till idrottens utveckling genom folkbildning och utbildning. SISU är organiserat i ett daladistrikt med kontor i Falun. Eftersom SISU mottar statsbidrag utanför Folkbildningsrådet ger Region Dalarna SISU bidrag som en ideell idéburen organisation och inte som studieförbund.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Folkbildningen verksamhetsområden har ett brett spann. Kultur, rättighetsfrågor, hälsa, hållbarhet, tillgänglighet och digitalisering är några exempel på vad folkbildningen arbetar med dagligen, tillsammans med sina medlemsorganisationer. Dialogen mellan Region Dalarna, kommuner och folkbildningen under framtagandet av en ny kultur- och bildningsplan har kännetecknats av öppenhet och engagemang att diskutera de regionala prioriteringarna i Dalarna, samtidigt efterfrågar

folkbildningen en mer stadigvarande samverkan med regionala aktörer i länet och att folkbildningens kompetens tas till vara även när det inte är kris. Under 2021 har folkbildningens samlingsorganisation, Dalarnas bildningsförbund tagit fram en ny organisationsstruktur. Genom ny organisation, tydliga roller och mandat representerar Dalarnas bildningsförbund folkbildningsgemensamma frågor med en starkare röst på kommunal, regional och nationell nivå. Den nya organisationen öppnar upp för ökad samverkan med interna och externa parter och skapar nya kontaktytor. Under planperioden vill Region Dalarna stärka sin samverkan med Dalarnas Bildningsförbund och tillsammans identifiera samverkansområden.

I dialog med kommuner och folkbildningens representanter har Region Dalarna har definierat följande utvecklingsområden för folkbildningen:

Stärka samverkan med Dalarnas Bildningsförbund och identifiera samverkansområden

Region Dalarna vill stärka sin samverkan med Dalarnas Bildningsförbund och identifiera samverkansområden. En ökad samverkan mellan Region Dalarna och Dalarnas Bildningsförbund stärker kultur- och bildningsområdet och bidrar till att hållbarhetsmålen inom den regionala utvecklingsstrategin uppnås.

Skapa förutsättningar och anordna yrkesutbildningar inom bristyrken och språk

Folkhögskolor i hela Sverige genomför yrkesutbildningar inom bristyrken och språk. Region Dalarna vill genom samverkan med andra förvaltningar skapa förutsättningar och anordna yrkesutbildningar inom bristyrken och språk inom Region Dalarnas folkhögskolor.

Utreda införandet av idéburet offentligt partnerskap med folkbildningen inom Region Dalarna

Idéburna organisationer har ett stort ansvar i att möta förändringar och utmaningar i samhället och har ofta särskilda kunskaper som är viktiga för den offentliga sektorn. Ett sätt att ta tillvara denna kompetens är att ingå ett så kallat idéburet offentligt partnerskap (IOP) där kompetens inom den offentliga och den idéburna sektorn kompletterar varandra. Ett IOP-avtal sträcker sig ofta över mer än ett år och har som syfte att uppnå ett visst samhälleligt mål. För att möta utmaningar inom kultur- och bildningsområdet vill Region Dalarna utreda behoven och förutsättningarna för att ingå i IOP-avtal med folkbildningen.

Region Dalarna vill:

- stärka samverkan med Dalarnas Bildningsförbund och identifiera samverkansområden,
- skapa förutsättningar och anordna yrkesutbildningar inom bristyrken och språk inom Region Dalarnas folkhögskolor samt
- utreda införandet av idéburet offentligt partnerskap med folkbildningen inom Region Dalarna